

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการวัด เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตภาคเหนือตอนบน ได้ทำการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.1 การบริหารจัดการ

1.1.1 ความหมายของรูปแบบ

1.1.2 ความหมายของการบริหารจัดการ

1.1.3 หน้าที่ของการบริหารจัดการ

1.1.4 การบริหารแบบมีส่วนร่วม

1.2 วัดและการบริหารจัดการวัดในประเทศไทย

1.2.1 ประเภทของวัด และการแบ่งเขตวัด

1.2.2 เจ้าอาวาสและอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส

1.2.3 การบริหารงานคณะสงฆ์

1.2.4 พุทธวิธีบริหาร

1.2.5 การบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วม

1.3 การท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

1.3.1 นโยบายของคณะกรรมการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

1.3.2 ประเภทของการท่องเที่ยว

1.3.3 แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

1.3.4 การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

2. บริบทของวัดในภาคเหนือตอนบน

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4. กรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดของการบริหารจัดการ

ความหมายของรูปแบบ

รูปแบบ หมายถึง รูปที่กำหนดขึ้นเป็นหลักหรือเป็นแนวซึ่งเป็นที่ยอมรับ หรือ สิ่งที่แสดงให้เห็นว่าเป็นเช่นนั้นๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556)

Keeves (1988: 561-564) ได้แบ่งประเภทของรูปแบบเอาไว้ 4 ประเภท ดังนี้

Analogue Models เป็นรูปแบบที่ใช้เทียบเคียงสถานการณ์ที่เป็นรูปธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจในสถานการณ์ที่เป็นนามธรรม เช่น รูปแบบในการทำนายจำนวนนักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบโรงเรียน (A School Population) ซึ่งเทียบเคียงกับแนวคิดการเปิดน้ำเข้าและปล่อยน้ำออกจากถัง นักเรียนที่เข้าสู่ระบบเปรียบเสมือนน้ำที่ไหลเข้าถัง นักเรียนที่ออกจากระบบเปรียบเสมือนน้ำที่เปิดออกจากถัง เพราะฉะนั้น นักเรียนที่คงอยู่ในระบบคือผลลัพธ์จากนักเรียนที่เข้าสู่ระบบ ลบด้วยนักเรียนที่ออกจากระบบซึ่งทำให้เห็นภาพชัดเจนมากขึ้น เป็นต้น

Semantic Models เป็นรูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการอธิบายสถานการณ์หรือการวิจัยด้านการศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิ หรือรูปภาพ เพื่อให้เห็นโครงสร้าง และความสัมพันธ์ขององค์ประกอบในสถานการณ์นั้นๆ โดยการอธิบายให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น รูปแบบการเรียนรู้ในโรงเรียน (School Learning) ซึ่งประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ มี 3 องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับนักเรียนแต่ละคน และอีก 2 องค์ประกอบที่เกิดจากเงื่อนไขภายนอก โดยการใช้ภาษาอธิบายโครงสร้างและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบดังกล่าว เป็นต้น

1. Mathematical Models เป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากรูปแบบ Semantic Model ใช้แสดงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหรือตัวแปร ด้วยสัญลักษณ์ทางคณิตศาสตร์ ใช้อธิบายข้อมูลด้านพฤติกรรมศาสตร์และด้านสังคมศาสตร์รวมทั้งด้านจิตวิทยาและการวัดและประเมินผลทางการศึกษา รูปแบบลักษณะนี้สามารถนำไปสู่การสร้างทฤษฎีและตั้งสมมติฐานได้

2. Causal Models เป็นรูปแบบที่พัฒนามาจากเทคนิค Path Analysis เพื่อศึกษาเกี่ยวกับพันธุศาสตร์ ทำให้สามารถศึกษารูปแบบ Semantic Model ที่มีตัวแปรซับซ้อนได้ มีแนวคิดสำคัญคือการสร้างขึ้นจากทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รูปแบบนี้สามารถเขียนในลักษณะสมการเส้นตรงที่แสดงความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลระหว่างตัวแปร โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่จริงเพื่อทดสอบรูปแบบ

จากข้อมูลดังกล่าว จึงสามารถสรุปได้ว่ารูปแบบเป็นหลักการหรือแนวทางในการดำเนินการกิจกรรมโครงการในศาสตร์ต่างๆ มีการดำเนินการที่ได้รับการยอมรับในสังคมหรือชุมชนนั้นๆ รูปแบบที่ดีจะเป็นแนวทางในการพัฒนางานขององค์กรและเป็นแบบอย่างที่ดี ให้องค์กรอื่นๆ สามารถนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของตน

ความหมายของการบริหารจัดการ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 655) ได้ให้ความหมายของบริหาร หมายถึง ดำเนินการ จัดการ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 310) ได้ให้ความหมายของจัดการ หมายถึง สั่งงาน ควบคุมงาน ดำเนินงาน

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2554: 36) ได้ให้ความหมายของการบริหารจัดการ หมายถึง การดำเนินงานหรือการปฏิบัติงานใดๆ ของหน่วยงานและบุคลากรของทุกภาค เช่น ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และภาคหน่วยงานที่ไม่สังกัดภาครัฐ เพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทางที่กำหนดไว้

เนตร์พัฒนา ยาวีราช (2553: 2) ได้ให้ความหมายของการจัดการ หมายถึง กระบวนการที่ผู้บริหารปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กรโดยอาศัยบุคลากรและทรัพยากรทางการบริหาร

จิตติภพ ชยธวัช (2547: 9) ได้ให้ความหมายของการบริหารจัดการ หมายถึง กระบวนการของการมุ่งสู่เป้าหมายขององค์กรจากการทำงานร่วมกัน โดยใช้บุคคลและทรัพยากรอื่นๆ หรือเป็นกระบวนการออกแบบและรักษาสภาวะแวดล้อม ซึ่งบุคคลทำงานร่วมกันในกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปได้ว่า การบริหารจัดการ หมายถึง กระบวนการหรือการดำเนินงานร่วมกันขององค์กรและบุคลากรขององค์กร โดยใช้ทรัพยากรทางการบริหาร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดอย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผล

หน้าที่ของการบริหารจัดการ

คณาจารย์สาขาวิชาการจัดการ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี (2557: 19) จิตติภพ ชยธวัช (2547: 10) และ สุนทร โคตรบรรเทา (2560: 21-23) ได้แบ่งหน้าที่ของการบริหารจัดการ หรือกระบวนการของการบริหารจัดการ มี 4 ประการ ดังนี้

1. การวางแผน (Planning) เป็นขั้นตอนในการกำหนดวัตถุประสงค์ และพิจารณาถึงวิธีการที่ควรปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น เมื่อวางแผนเสร็จจะได้แผน หรือ “แปลน” ออกมา ลักษณะของการวางแผน มีดังนี้

- 1.1 การดำเนินการตรวจสอบตัวเอง เพื่อกำหนดสถานภาพในปัจจุบันขององค์กร
- 1.2 การสำรวจสภาพแวดล้อม
- 1.3 การกำหนดวัตถุประสงค์
- 1.4 การพยากรณ์สถานการณ์ในอนาคต
- 1.5 การกำหนดแนวทางปฏิบัติงานและความจำเป็นในการใช้ทรัพยากร
- 1.6 การประเมินแนวทางปฏิบัติงานที่วางไว้
- 1.7 การทบทวนและปรับแผน เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลง และผลลัพธ์ของการควบคุมไม่เป็นไปตามที่กำหนด

1.8 การติดต่อสื่อสารในกระบวนการของการวางแผนเป็นไปอย่างทั่วถึง

2. การจัดองค์การ (Organizing) เป็นขั้นตอนในการจัดเตรียมและจัดสรรทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรที่ใช้ในการทำงาน ได้แก่ วัสดุอุปกรณ์และเงินมารวมกันโดยวิธีที่ดีที่สุด เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายในการทำงานนั้น หรือเป็นการจัดแบ่งงานและจัดสรรทรัพยากรสำหรับงานเพื่อให้งานเหล่านั้นสำเร็จ ประกอบด้วย

- 2.1 การระบุและอธิบายงานที่จะถูกนำไปดำเนินการ
- 2.2 การกระจายงานออกเป็นหน้าที่
- 2.3 การรวมหน้าที่ต่างๆ เข้าเป็นตำแหน่งงาน
- 2.4 การอธิบายสิ่งที่จำเป็นหรือความต้องการของตำแหน่งงาน
- 2.5 การรวมตำแหน่งงานต่างๆ เป็นหน่วยงานที่มีความสัมพันธ์กันอย่างเหมาะสม และสามารถบริหารจัดการได้
- 2.6 การมอบหมายงาน ความรับผิดชอบ และอำนาจหน้าที่
- 2.7 การทบทวนและปรับโครงสร้างขององค์กร เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลง และผลลัพธ์ของการควบคุมไม่เป็นไปตามที่กำหนด

- 2.8 การติดต่อสื่อสารในกระบวนการของการจัดองค์การเป็นไปอย่างทั่วถึง
- 2.9 การกำหนดความจำเป็นของทรัพยากรมนุษย์
- 2.10 การสรรหาผู้ปฏิบัติงานที่มีศักยภาพ
- 2.11 การคัดเลือกจากบุคคลที่สรรหามา
- 2.12 การฝึกอบรมและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ต่างๆ
- 2.13 การทบทวนและปรับคุณภาพและปริมาณของทรัพยากรมนุษย์ เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลง และผลลัพธ์ของการควบคุมไม่เป็นไปตามที่กำหนด
- 2.14 การติดต่อสื่อสารในกระบวนการของการจัดคนเข้าทำงานเป็นไปอย่างทั่วถึง

3. การนำ (Leading) เป็นขั้นตอนในการนำทาง การสั่งการ หรือการอำนวยการ และการนิเทศติดตาม เพื่อกระตุ้นให้เกิดความกระตือรือร้น และชักนำความพยายามของพนักงานให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการใช้ความพยายามของผู้จัดการที่จะกระตุ้นให้พนักงานมีศักยภาพในการทำงานสูง ดังนั้น การนำ จะช่วยให้งานบรรลุผลสำเร็จ เสริมสร้างขวัญ และจิตใจผู้ใต้บังคับบัญชา ประกอบด้วย

- 3.1 การติดต่อสื่อสารและอธิบายวัตถุประสงค์ให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชาได้ทราบ
- 3.2 การมอบหมายมาตรฐานของการปฏิบัติงานต่างๆ
- 3.3 การให้คำแนะนำและคำปรึกษาแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาให้สอดคล้องกับมาตรฐานของการปฏิบัติงาน
- 3.4 การให้รางวัลแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา บนพื้นฐานของผลการปฏิบัติงาน
- 3.5 การยกย่องสรรเสริญและการดำเนินคดีอย่างยุติธรรมและถูกต้องเหมาะสม
- 3.6 การจัดหาสภาพแวดล้อมมากระตุ้นการจูงใจ โดยการติดต่อสื่อสาร เพื่อสำรวจความต้องการและสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง
- 3.7 การทบทวนและปรับวิธีการของภาวะความเป็นผู้นำ เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลง และผลลัพธ์ของการควบคุมไม่เป็นไปตามที่กำหนด
- 3.8 การติดต่อสื่อสารโดยทั่วทุกแห่ง ในกระบวนการของภาวะความเป็นผู้นำ

4. การควบคุม (Controlling) เป็นการติดตามตรวจสอบผลการทำงานและความก้าวหน้าว่าเป็นไปตามแผน และแก้ไขปรับปรุงในสิ่งที่จำเป็น หรือเป็นขั้นตอนของการวัดผลการทำงาน และดำเนินการแก้ไข เพื่อให้บรรลุผลที่ต้องการ ประกอบด้วย

- 4.1 การกำหนดมาตรฐาน
- 4.2 การเปรียบเทียบและติดตามผลการปฏิบัติงานกับมาตรฐาน
- 4.3 การแก้ไขความบกพร่อง
- 4.4 การทบทวนและปรับวิธีการควบคุม เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลง และผลลัพธ์ของการควบคุมไม่เป็นไปตามที่กำหนด
- 4.5 การติดต่อสื่อสาร ในกระบวนการของการควบคุมเป็นไปอย่างทั่วถึง

สรุปได้ว่า การบริหารจัดการ เป็นกระบวนการหรือการดำเนินงานร่วมกันขององค์การและบุคลากรขององค์การ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ หากมีการวางแผน การจัดองค์การ การนำ และการควบคุมที่มีประสิทธิภาพจะนำไปสู่การพัฒนางานให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

การบริหารแบบมีส่วนร่วม

ความหมายของการบริหารแบบมีส่วนร่วม

ประธาน พรหมณา (2553: ออนไลน์) ได้ให้ความหมายของการบริหารแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การบริหารที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาได้เข้ามามีส่วนคิด ตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมทำงาน จึงก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมกัน ผู้ผูกมัดและตกลงใจร่วมกันในการบริหารโรงเรียนให้บรรลุเป้าหมาย

พรทิพย์ แก้วคำมูล (2559: ออนไลน์) ได้ให้ความหมายของการบริหารราชการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การบริหารราชการที่นำผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมใน กระบวนการวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน และการประเมินผล โดยมีการจัดระบบงาน/วิธีการ ทำงาน การจัดโครงสร้าง และการสร้างวัฒนธรรมการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐ ที่เอื้อต่อการเปิดโอกาส ให้ประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการ

เศรษฐภูมิ เกชาวี (ม.ป.ป.) ได้ให้ความหมายของการบริหารแบบมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการของการให้ผู้ได้บังคับบัญชามีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ เน้นการมีส่วน เกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของบุคคล ใช้ความคิดสร้างสรรค์และความเชี่ยวชาญของพวกเขาในการแก้ไข ปัญหาทางการบริหารที่สำคัญ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานแนวความคิดของการแบ่งอำนาจหน้าที่ที่ถือว่า ผู้บริหารแบ่งอำนาจหน้าที่การบริหารให้กับผู้ได้บังคับบัญชา และต้องการให้ผู้ได้บังคับบัญชามีส่วน เกี่ยวข้องอย่างแท้จริง

สรุปได้ว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การบริหารงานโดยที่บุคคลในองค์กร หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกส่วน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินงานตามขั้นตอนต่างๆ เพื่อให้ งานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ความสำคัญและลักษณะของการบริหารแบบมีส่วนร่วม

วันชัย โกศลละสุต (2549: ออนไลน์) ได้กล่าวว่า ความสำคัญของการบริหารงานแบบมี ส่วนร่วม เป็นเหตุที่จำเป็นต่อการบริหารหรือการจัดการองค์กร คือ

1. ก่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในการปฏิบัติงานที่มุ่งหวัง
 2. กระบวนการตัดสินใจสามารถรองรับพฤติกรรมของบุคคลในองค์กรได้กว้างขวาง และเกิดการยอมรับได้
 3. เป็นหลักการของการบริหารที่เป็นผลต่อการดำเนินการเชิงวิเคราะห์ด้วยเหตุผล วิจารณ์การเพื่อความคิด (การเปิดกว้าง) การระดมความคิด (ระดมสมอง) ซึ่งนำไปสู่การตัดสินใจได้
- นอกจากนี้ กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน, สำนักงานแรงงานสัมพันธ์ (ม.ป.ป.) ยังได้กล่าวว่า การเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานมีส่วนร่วมในการบริหาร จะทำให้ผู้ปฏิบัติงาน

เกิดความรู้สึกเกี่ยวข้องกับผูกพันกับงานหรือองค์กร หากได้มีการตัดสินใจดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดร่วมกันแล้ว จะเป็นผลให้เกิดข้อผูกมัด หรือสิ่งที่ตกลงใจร่วมกัน ด้วยเหตุนี้การบริหารโดยการมีส่วนร่วมจึงมีลักษณะดังนี้

1. เป็นกระบวนการของการให้ผู้ได้บังคับบัญชามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในกระบวนการตัดสินใจ
2. เป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของบุคคล
3. ใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความเชี่ยวชาญในการแก้ปัญหาของการบริหาร
4. การบริหารโดยการมีส่วนร่วมตั้งอยู่บนพื้นฐานของแนวคิดของการแบ่งอำนาจหน้าที่ผู้บริหารมีให้กับผู้ได้บังคับบัญชา
5. ต้องการให้ผู้ได้บังคับบัญชามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงในกระบวนการตัดสินใจที่สำคัญขององค์กร มิใช่เพียงแต่ห่วงใยหรือสัมผัสปัญหาเท่านั้น

รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วม

กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน, สำนักงานแรงงานสัมพันธ์ (ม.ป.ป.) ได้กล่าวว่า การบริหารงานแบบมีส่วนร่วมนี้สามารถสร้างความรู้สึที่ดีในการปฏิบัติงาน และเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานทุกระดับได้ใช้ความรู้ความสามารถของตนเองให้เกิดประโยชน์ต่อการปฏิบัติงาน และต่อองค์กรได้อย่างเต็มที่ รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่ใช้อยู่ในปัจจุบันและเป็นที่ยอมรับว่าได้ผลในเชิงปฏิบัติมากมี 4 ระบบ คือ

1. ระบบการปรึกษาหารือ (Consultive Management) เป็นการบริหารแบบเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานในรูปของคณะกรรมการ (Committee) ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นคณะกรรมการโครงการ คณะกรรมการเฉพาะกิจ คณะกรรมการดำเนินงาน หรือคณะกรรมการที่มีชื่อเรียกเป็นอย่างอื่น รูปแบบนี้เป็นการกระจายอำนาจการบริหาร และการตัดสินใจให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการดำเนินการด้วย ระบบการปรึกษาหารือนี้เหมาะสำหรับใช้กับผู้บริหารระดับต้นขึ้นไป โดยการมอบหมายให้ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าคณะทำงาน ประธานโครงการ ประธานคณะกรรมการ หรือกรรมการ เป็นต้น

2. ระบบกลุ่มคุณภาพ (QC Circles) เป็นการบริหารแบบเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานในรูปแบบของกลุ่มทำงาน ซึ่งอาจเรียกชื่อได้หลายอย่าง เช่น กลุ่มคุณภาพ กลุ่มกิจกรรมคิวิซี กลุ่มพัฒนาคุณภาพงาน หรือกลุ่มคิวิซี เป็นต้น ระบบกลุ่มคุณภาพนี้เหมาะสำหรับใช้กับลูกจ้างระดับปฏิบัติ (Worker) หรือระดับหัวหน้างาน (Foreman) ทั้งนี้เพราะเป็นการฝึกฝนและเปิดโอกาสให้เขาเหล่านั้นมีโอกาสทำงานร่วมกันเพื่อค้นหาปัญหา วิเคราะห์ปัญหา หาสาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง ระบบกลุ่มคุณภาพนี้จะใช้ได้ผลต่อเมื่อมีการ

ฝึกอบรมเกี่ยวกับเทคนิคต่างๆ (QC Techniques) ให้กับลูกจ้างการใช้สถิติพื้นฐาน (Basic Statistics) และการใช้กระบวนการกลุ่ม (Group Dynamics) ในการปฏิบัติงานที่สำคัญที่สุดก็คือ ความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน (Job Satisfaction) ของลูกจ้างส่วนใหญ่ต้องอยู่ในเกณฑ์สูง จึงจะสามารถนำระบบกลุ่มคุณภาพนี้มาใช้ให้เกิดผลในการปฏิบัติงานได้

3. ระบบข้อเสนอแนะ (Suggestion System) ระบบนี้มีความแตกต่างจากข้อเสนอแนะที่พบเห็นทั่วไป ที่มีลักษณะเป็นกล่องหรือผู้รับฟังความคิดเห็นเท่านั้น แต่เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการบริหารแบบมีส่วนร่วมที่ได้ผลมากในทางปฏิบัติ โดยวิธีการนี้หลายบริษัทจะจัดให้มีแบบฟอร์มข้อเสนอแนะ เพื่อให้ลูกจ้างหรือผู้ปฏิบัติงานทุกคนได้กรอกตามแบบที่กำหนด เช่น ปัญหาที่พบคืออะไร สาเหตุของปัญหามาจากอะไร หาวิธีการแก้ไขปัญหามีอะไรบ้าง และผลที่คาดว่าจะได้รับนั้นดีกว่าเดิมอย่างไร เป็นต้น สำหรับแบบฟอร์มต่างๆนี้อาจแตกต่างกันไปบ้างตามความต้องการของบริษัท แต่โดยหลักปฏิบัติเดียวกัน คือ แต่ละบริษัทจะมีคณะกรรมการพิจารณาข้อเสนอแนะว่าความคิดที่เสนอมานั้นเป็นความคิดริเริ่มสร้างสรรค์เพียงใด ความเป็นไปได้ในการนำไปสู่การปฏิบัติมีมากน้อยเพียงใด และสมควรทดลองดำเนินการตามข้อเสนอแนะหรือไม่ ระบบข้อเสนอแนะนี้เหมาะสำหรับใช้กับผู้ปฏิบัติงานทุกระดับ ซึ่งสามารถเสนอความคิดคนเดียว หรือมากกว่าก็ได้ ทั้งนี้ ระบบข้อเสนอแนะจะได้ผลในทางปฏิบัติก็ต่อเมื่อ

- นโยบาย เป้าหมายของบริษัทจะต้องชัดเจน
- ความพึงพอใจในการปฏิบัติงานของลูกจ้างจะต้องอยู่ในระดับสูง
- การกำหนดผลตอบแทนที่จะให้แก่ผู้เสนอความคิด จะต้องสร้างความรู้สึกรักมากพอ และคุ้มค่ากับการเสนอความคิด
- ระบบและขั้นตอนการพิจารณาความคิดที่ผู้ปฏิบัติงานเสนอขึ้นมานั้นจะต้องรวดเร็ว และมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาที่ชัดเจน แน่นนอน ตลอดจนการแจ้งผลการพิจารณาให้ผู้เสนอความคิดได้ทราบอย่างรวดเร็ว พร้อมเหตุผลของการพิจารณาของคณะกรรมการ
- การฝึกอบรมเกี่ยวกับการพัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และการใช้แบบฟอร์มข้อเสนอแนะ อาจจะต้องให้ผู้ปฏิบัติงานทุกคนได้รับรู้ทั่วถึงก่อนการนำระบบข้อเสนอแนะมาใช้ อย่างจริงจัง

ระบบข้อเสนอแนะนี้แม้ว่าจะช่วยให้ผู้บริหารได้ความคิดที่หลากหลายในการปฏิบัติงานหรือการปรับปรุงงานก็ตาม อุปสรรคที่สำคัญของระบบข้อเสนอแนะก็คือ การเขียนเนื่องจากผู้ปฏิบัติงานบางคนไม่สามารถใช้ภาษาเขียนให้ผู้อื่นเข้าใจได้เลย ดังนั้น วิธีการแก้ไขปัญหาก็ก็คือ การเปิดโอกาสให้ผู้เสนอความคิดเห็นมานั่งคุยตัวต่อตัว หรือจะบันทึกเสียงอธิบายความคิดส่งมาแทนการเขียนได้

4. ระบบส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติงานมีส่วนเป็นเจ้าของกิจการ (Employee Ownership Plans) ในอดีตที่ผ่านมาลูกจ้างจะถูกกระตุ้นให้มีส่วนร่วมในกิจการของบริษัท ด้วยประโยคที่ว่า “ซื้อผลิตภัณฑ์ของบริษัทที่คุณผลิต” (buy the product you make) แต่ในปัจจุบันนี้ลูกจ้างจะถูกกระตุ้นให้มีส่วนร่วมในการบริหารด้วยคำพูดที่ว่า “ซื้อหุ้นบริษัทที่คุณทำงานอยู่” (buy the company you work for) ระบบการส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติงานทุกระดับมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของกิจการด้วยการลงทุนซื้อหุ้นบริษัท หรือบริษัทอาจจะจ่ายโบนัสส่วนหนึ่งเป็นทุนเรือนหุ้นในแต่ละปี จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานมีความรู้สึกเป็นเจ้าของกิจการเอง และมีความรู้สึกผูกพันในการปฏิบัติงานเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน

แนวทางการสร้างและสนับสนุนการมีส่วนร่วม

วันชัย โกศลเสตุ (2549: ออนไลน์) ได้กล่าวว่า ในการบริหารงานขององค์กรใดๆ นั้น มีรูปแบบอยู่หลายสถานะ สิ่งที่จะส่งผลต่อการเกิดบรรยากาศเพื่อทุกคนและยังไปสู่ความสำเร็จของเป้าหมายที่ต้องการนั้น มีความจำเป็นในทิศทางของการสร้างและสนับสนุน คือ

การพัฒนาความรู้สึกรับผิดชอบ ซึ่งเป็นการที่บุคคลในฐานะต่างๆ ต้องก่อความรู้สึกลึกและสร้างแรงกระตุ้นต่อบุคคลอื่นๆ ให้มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ บนพื้นฐานแห่งความที่บุคคลมีความมั่นใจว่าเหตุและผลทางความคิดจะได้รับการสนับสนุน

การริเริ่มลักษณะแห่งพฤติกรรมบุคคล เป็นข้อคิดแห่งการสร้างรูปลักษณ์ของการแสดงออกของบุคคล ลดและจัดปมความคิดแย้งหรือความขัดแย้งจากพฤติกรรมบุคคลให้ลดน้อย สร้างความกล้าต่อการแสดงออก

การเปิดโอกาสเพื่อการแลกเปลี่ยน ย่อมเป็นผลดีต่อกลุ่มและบุคคลได้ในระดับกระทำ เพราะโอกาสเพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นใดๆ หรือประสบการณ์มักถูกปิดกั้นด้วยคำสั่งหรือความคิดเบื่องบน การเปิดโอกาสให้ทุกคนได้แลกเปลี่ยนย่อมส่งผลต่อเหตุและผลในการพัฒนาความคิดต่างๆ ได้

การสนับสนุนแนวความคิดที่สามารถเป็นแบบอย่างได้ ซึ่งการสนับสนุนแนวคิดเหล่านั้นสามารถดำเนินการในทิศทางของงบประมาณหรืออื่นใดเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลแห่งการสร้างสถานะบุคคลให้ไว้วางใจองค์กรให้ความร่วมมือต่อองค์การได้มาก

สถานการณ์เพื่อการบริหารหรือจัดการ ผู้บริหารต้องคำนึงถึงสถานการณ์ในการจัดการงานด้วยเสมอ เพื่อผลสูงสุด การเลือกแบบการบริหารใดๆ ย่อมส่งผลต่อการมีส่วนร่วมได้ ปัจจุบันการบริหารส่วนใหญ่มุ่งแบบการมีส่วนร่วมเพราะเป็นการเปิดโอกาสแห่งบรรยากาศการริเริ่มสร้างสรรค์

การมองหาความคิดเฉพาะในส่วนที่ดี เป็นมุมมองของการบริหารที่ต้องการผลสัมฤทธิ์ว่าเมื่อบุคคลใดเสนอแนวคิดเพื่องานแล้วควรได้เห็นความเหมาะสมและทิศทางของการเสนอของบุคคลอื่นๆ ด้วยดี มิใช่มุ่งแนวทางเพื่อความขัดแย้งหรือสร้างฐานการไม่ยอมรับให้เกิดขึ้น

จงใจให้เกิดการสร้างกระบวนการความคิดให้เกิดในทุกกลุ่มงาน การสร้างแรงจูงใจย่อมเป็นผลต่อบุคคลที่ก้าวมาสู่การต้องการมีส่วนร่วมเสมอหากผลตอบแทนเหล่านี้มีคุณค่าและประโยชน์ต่อตน ทั้งนี้ย่อมขึ้นกับปฏิกิริยาของบุคคลโดยรวมขององค์กรด้วยว่าจะทำให้ได้เพียงใด

วันชัย โกมลละสุต (2549: ออนไลน์) ยังได้กล่าวว่า ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมของบุคคลในองค์กร ที่สำคัญที่สุด คือ แรงจูงใจ และภาวะผู้นำ

แรงจูงใจ คือ สิ่งที่เป็นตัวกระตุ้น เพื่อก่อให้เกิดการกระทำของพลังในบุคคลส่งผลต่อการแสดง ซึ่งพฤติกรรมและวิธีการในการทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายหลักที่ต้องการ เพราะแรงจูงใจมีผลต่อกระบวนการทำงานของคนในทิศทางแห่งประสิทธิภาพและสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายที่ต้องการ

ลักษณะแรงจูงใจจะแสดงออกได้โดยลักษณะพฤติกรรมซึ่งมีหลายทิศทางขึ้นอยู่กับบุคคล และขึ้นกับธรรมชาติแห่งความต้องการของบุคคลด้วย ทั้งนี้ มีการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา โดยเป็นไปตามความปรารถนา ความคาดหวัง และอุดมการณ์ต่าง ๆ ของตนเอง

ความสำคัญของแรงจูงใจต่อกระบวนการมีส่วนร่วม มีคำกล่าวว่า “ผู้บริหารที่ดีคือ ผู้ที่สามารถทำงานให้สำเร็จได้โดยผู้ร่วมงาน” หมายถึง การที่องค์กรหรือผู้บริหารขององค์กรต้องให้ความสำคัญ และนำมาใช้ในกิจการต่างๆ ของงาน เพื่อส่งผลให้

1. การร่วมมือร่วมใจเพื่องาน
2. ความจงรักภักดีและซื่อสัตย์ต่อองค์กร
3. เกื้อหนุนให้เกิดระเบียบ ข้อบังคับ เพื่อผลในการกำกับควบคุมคนในองค์กร
4. การเกิดความสัมพันธ์ในองค์กรหรือกลุ่ม
5. เข้าใจต่อนโยบายและวัตถุประสงค์ร่วมกันของบุคคลในองค์กร
6. สร้างความคิดใหม่เพื่อองค์กร
7. มีศรัทธาความเชื่อมั่นต่อตนเองและกลุ่ม

สรุปได้ว่า การบริหารแบบมีส่วนร่วม เป็นการบริหารงานโดยที่บุคคลในองค์กรหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินงานตามขั้นตอนต่างๆ เพื่อให้งานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ นอกจากนี้การบริหารจัดการและภาวะผู้นำ มีผลต่อองค์กรหรือบุคคลในองค์กรโดยตรง หากมีผู้นำที่มีความเชี่ยวชาญ ได้รับการยอมรับ ให้ความร่วมมือ และสามารถสร้างแรงจูงใจในการเข้าร่วมกิจกรรม โดยใช้แนวทางการสร้าง และสนับสนุนการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดในฐานะแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หากมีการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม จะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป

วัดและการบริหารจัดการวัด

ประเภทของวัด และการแบ่งเขตวัด

ประเภทของวัด ฐานะของวัด แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ วัดหลวงและวัดราษฎร์

วัดหลวง คือ วัดที่พระเจ้าแผ่นดินหรือเจ้านายในพระราชวงศ์ทรงสร้างหรือรับไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์ ในยุคต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ มีการกำหนดแบ่งการประดับตกแต่งอาคารทางศาสนาเป็นพระอุโบสถ ให้แสดงว่าเป็นวัดหลวง เช่น การประดับตกแต่งด้วยช่อฟ้า ใบระกา ถ้ายอง นาคสะดุ้ง หางหงส์ การปิดทองคำเปลว หรือติดกระจกทำไดเฉพาะวัดหลวง ส่วนวัดราษฎร์แต่ก่อนให้ตกแต่งสีแดง หลังคาของพระอารามหลวง ลดได้ 3 ชั้น มุงด้วยกระเบื้องเคลือบ ส่วนวัดราษฎร์หลังกาลลดได้เพียง 2 ชั้น หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา เป็นต้น (คณินันต์ จันทบุตร, 2545)

วัดหลวงแบ่งออกได้เป็น 3 ชั้น (พุทธะ, 2552: ออนไลน์) ดังนี้

- พระอารามหลวงชั้นเอก ได้แก่ วัดที่มีเจดีย์สถานสำคัญ บรรจุพระบรมอัฐิ หรือเป็นวัดที่มีเกียรติอย่างสูง มีเจ้าอาวาสเป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ขึ้นไป
- พระอารามหลวงชั้นโท ได้แก่ วัดที่มีเกียรติ มีเจ้าอาวาสเป็นพระราชาคณะสามัญขึ้นไป
- พระอารามหลวงชั้นตรี ได้แก่ วัดที่มีเกียรติหรือวัดสามัญ มีเจ้าอาวาสเป็นพระครูชั้นสูงขึ้นไป

ซึ่งพระอารามหลวงยังแบ่งฐานันดรศักดิ์ออกได้เป็น 4 ชนิด คือ

- ชนิดราชวรมหาวิหาร หมายถึง พระอารามที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างหรือปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์ โดยที่สิ่งปลูกสร้างนั้นมีขนาดใหญ่โตสมพระเกียรติ
- ชนิดธรรมมหาวิหาร หมายถึง พระอารามที่เป็นลักษณะเดียวกับชนิดราชวรมหาวิหาร แต่มีความสำคัญน้อยกว่า
- ชนิดราชวรวิหาร หมายถึง พระอารามที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างหรือปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์
- ชนิดวรวิหาร หมายถึง พระอารามที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างหรือปฏิสังขรณ์แล้วพระราชทานเป็นเกียรติแก่ผู้อื่น

พระอารามหลวงแต่ละชั้นมิได้หมายถึงว่าจะมีชนิดของพระอารามครบทั้ง 4 ประเภท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสำคัญของสถานที่ ขนาดและผู้สร้าง ซึ่งจะเป็นสิ่งกำหนดชนิดของพระอารามดังกล่าว ในปัจจุบันมีการจัดแบ่งชนิดของพระอารามตามระดับชั้นดังนี้

- พระอารามหลวงชั้นเอก แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ ราชวรมหาวิหาร ราชวรวิหาร และวรมหาวิหาร
- พระอารามหลวงชั้นโท แบ่งเป็น 4 ระดับ คือ ราชวรมหาวิหาร ราชวรวิหาร วรมหาวิหาร และวรวิหาร
- พระอารามหลวงชั้นตรี แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ ราชวรวิหาร วรวิหาร และสามัญ (ไม่มีสร้อยต่อท้ายชื่อ)

การแบ่งชนิดของวัดหลวง เริ่มมีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อ พ.ศ.2457 วัดหลวงที่มีฐานะสูงสุด คือ ชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร อยู่ในกรุงเทพฯ 4 วัด และต่างจังหวัด 2 วัด (คณิงนิตย์ จันทบุตร, 2545) คือ

1. วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) กรุงเทพฯ
2. วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพฯ
3. วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ
4. วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพฯ
5. วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
6. วัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

ซึ่งต่อมาจวบจนปัจจุบัน มีวัดหลวงเพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมากในทุกภาคของประเทศไทย **วัดราษฎร์** คือ วัดที่ราษฎรสร้าง ไม่มีการแบ่งชั้นแต่อย่างใด

การแบ่งเขตในวัด

วัดโดยทั่วไปมีการแบ่งเขตในวัด ออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ เรียกว่า เขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส นิยมแบ่งส่วนพุทธาวาสไว้ในบริเวณส่วนกลางวัด และเขตสังฆาวาสจะอยู่ล้อมรอบ ดังนี้

1. เขตพุทธาวาส เป็นเขตที่ตั้งของพระอุโบสถ (โบสถ์) วิหาร และเจดีย์ อันเป็นที่ใช้ทำสังฆกรรม และที่ซึ่งฆราวาสเข้าไปเคารพ กราบไหว้บูชาพุทธเจดีย์และประกอบพิธีทางศาสนา
2. เขตสังฆาวาส เป็นเขตที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ ได้แก่ กุฏิสงฆ์ หอฉันท์ และหอรบซึ่งภายในบริเวณวัดมีสถานที่และสิ่งก่อสร้างที่สำคัญเป็นองค์ประกอบ ทำให้เกิดเป็นศาสนสถาน ที่เรียกว่า วัด มีหลายประการ ที่สำคัญมีดังนี้

พระอุโบสถ หรือโบสถ์ เป็นสถานที่ประชุมของสงฆ์ เพื่อทำสังฆกรรม ที่เรียกว่า “ปาติโมกขทุเทศ” ซึ่งพระสงฆ์จะต้องสวดข้อมกันทุกครั้งเดือน เรียกว่า “วันอุโบสถ” ต้องทำกันในสถานที่ที่กำหนด เรียกว่า พระอุโบสถ “โบสถ์” เขตแดนที่สร้างพระอุโบสถนี้ ต้องแยกออกจากหมู่บ้านกำหนด เรียกว่า “วิสุงคามสีมา” มีการกำหนดพระอุโบสถที่เรียกว่า “สีมา” ให้สมมุติขนาดไม่เล็กเกินไป หรือพระภิกษุนั่งหัดบาสไม่ได้ การกำหนดจำนวนพระภิกษุ 21 รูป เป็นเกณฑ์

สำหรับชั้นทเสมานาคย่อม และมีมหาเสมาเป็นเขตแดนเสมออย่างใหญ่ ให้สมมุติเขตแดนครอบคลุมทั้งวัด หรือส่วนพุทธาวาสขึ้นเป็นเสมา มีการปักโบเสมาไว้บนกำแพงวัดโดยรอบ

พระวิหาร แต่เดิมหมายถึง ที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ แต่ต่อมาภายหลังได้ใช้เป็น ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป เป็นที่ทำบุญ ฟังธรรม บวชเณร ไม่มีขนาดกำหนด อาจจะมีขนาดที่วัดกัน เป็นห้อง ซึ่งจะมีจำนวนคี่เสมอ เช่น 5 ห้อง 7 ห้อง 9 ห้อง 11 ห้อง (ใหญ่ที่สุด) คือนับจากช่วงระหว่าง เสาผนังคู่ตามความยาวของพระวิหาร (ช่วงเสา 4 ต้น นับเป็น 1 ห้อง) ภายในสุดของพระวิหาร เป็นที่ตั้ง พระ ซึ่งนิยมตั้งพระประธานในพระวิหารเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย

พระสถูปเจดีย์ สถูป แปลว่า มูลดิน ซึ่งเกิดจากการขุดพื้นดินเพื่อฝังอัฐิธาตุ แล้วเอาเศษ ดินที่ขุดไว้กลบลงดินนั้นจนพูนขึ้นจากพื้นดิน เป็นที่หมายให้ทราบว่าได้ฝังอัฐิไว้ ณ ที่นั้น เป็นคำ ที่ชาวอินเดียนิยมใช้ หมายถึง สถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือพระธาตุ

เสมา คือ เครื่องหมายบอกเขตพระอุโบสถ เป็นแผ่นหินสลัก นิยมตั้งอยู่ที่มุมทั้ง 4 ของ พระอุโบสถและตรงกลางระหว่างมีมุมอีก 4 แห่ง เสาจะเป็นเครื่องหมายกำหนดเขตของพระ อุโบสถบนพื้นดิน แต่ในพื้นที่นั้นจะมีการฝัง “ลูกนิมิต” อยู่ตรงเสมา คือ อยู่ที่มุมทั้ง 4 และระหว่าง กลางของมุมทั้ง 4 และมีการเพิ่มลูกนิมิตอีกหนึ่งลูก ฝังไว้กลางโบสถ์ ลูกนิมิตจะเป็นหินสลักให้กลม มีขนาดแตกต่างกันไป แต่มักนิยมขนาดเท่าบาตรพระ

กำแพงแก้ว คือกำแพงเตี้ยๆ กันเขตรอบพระอุโบสถ เพื่อให้ดูเป็นสัดส่วนยิ่งขึ้นและ กลายเป็นที่สังเกตความแตกต่างระหว่างพระอุโบสถกับพระวิหารอีกด้วย

กุฏิ มักจะสร้างกระจัดกระจายกันอยู่รอบ ๆ เขตพุทธาวาส ไม่ค่อยมีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจน มักเป็นกุฏิเดี่ยว หลังเล็ก ๆ สำหรับวัดใหญ่ ๆ ที่อยู่ของพระสงฆ์ จะอยู่รวมกันเป็นหมวดหมู่ เรียกว่า “คณะ” เพื่อสะดวกในการบริหาร แต่ละคณะจะมีพระภิกษุผู้รับผิดชอบเรื่องความสะดวกในการ ฝึกอบรมพระ-เณร และลูกศิษย์วัดของแต่ละคณะ

หอไตร สร้างขึ้นเพื่อเก็บพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ หอไตรมักนิยมสร้างด้วยไม้ ทำฐานล่างเป็นเครื่องก่ออิฐถือปูนตั้งอยู่บนพื้นดิน โดยสมมุติว่าเป็นสระน้ำ อาคารชั้นบนเป็นไม้ มี ประตูทางเข้า ด้านสกัดหลังคาทำชั้นลดติดข้อฟ้า ใบระกา นาคลำของ หางหงส์ คล้ายวิหารล้านนา มี บันไดทางขึ้นสูงกว่าพื้น ปกติจะขึ้นไปไม่ได้ ต้องมีบันไดพาต่อขึ้นไปต่างหาก

หอรบ ส่วนมากมักจะตั้งอยู่ด้านหลังพระวิหารหรืออุโบสถ เป็นอาคารรูปโป่งสูง ใช้ ดิบอกเวลา เช่น เวลาขำรุ่ง เพื่อเตือนพระ-เณรให้พร้อมกันในการทำวัตรเช้า-เย็น แต่เดิมใช้ตีกลอง

นอกจากนี้วัดยังมีโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุในวัดเป็นสมบัติล้ำค่าที่ทางวัด จะอนุรักษ์ฟื้นฟูพัฒนาให้เป็นสมบัติของชุมชนและสังคม อีกด้วย

โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ที่มีอายุแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์ เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี รวมทั้งสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์

โบราณวัตถุ หมายถึง สสังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน หรือมีลักษณะการประดิษฐ์ที่มีหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์หรือเป็นประโยชน์ทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและศิลปะ

ศิลปวัตถุ หมายถึง สิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ

ในปัจจุบันมีวัดจำนวนมากขึ้น แต่ละวัดมีการแบ่งเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสอย่างชัดเจน วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน มีการทำกิจกรรมทางพุทธศาสนาในเทศกาลต่างๆ ร่วมกัน นอกจากนี้วัดยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งถือเป็นแหล่งเรียนรู้ของพุทธศาสนิกชนและผู้สนใจ ตลอดจนเป็นสถานที่ให้ผู้มาเยือนและนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้ชมความงามของศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่ทรงคุณค่ายิ่ง

เจ้าอาวาสและอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส

เจ้าอาวาส

เจ้าอาวาสเป็นผู้อยู่ใกล้ชิดพระภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา ประชาชนและเด็กเล็กรู้จักพื้นฐานของบุคคลเหล่านั้นดีกว่าใครๆ อยู่ใกล้ชิดเหตุการณ์ทางพระศาสนาทั้งดีและร้ายยอมเข้าใจปัญหาต่างๆ และหาทางคลี่คลายปัญหาได้ง่าย ตำแหน่งเจ้าอาวาสจัดเป็นพื้นฐานที่สำคัญของตำแหน่ง

ผู้ปกครองสงฆ์ทุกตำแหน่งเป็นเครื่องพิสูจน์และรับรองความสามารถของตำแหน่งปกครองสงฆ์ทั้งหลายได้อย่างดี คือถ้าเป็นเจ้าอาวาสได้ดีก็มีหวังที่จะเป็นเจ้าคณะตำบล หรือเจ้าคณะต่างๆ ได้ดี ดังนั้นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (ราชกิจจานุเบกษา, 2505: 9) จึงได้บัญญัติอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ในมาตรา 37 ดังนี้

- 1) บำรุงรักษาวัด จัดกิจกรรมและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี
- 2) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม
- 3) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอน พระธรรมวินัย แก่บรรพชิต และคฤหัสถ์
- 4) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

หน้าที่เจ้าอาวาส ในมาตรา 37 นี้เป็นหน้าที่โดยภาพรวมลักษณะงานอย่างกว้างๆ มิได้ชี้ชัดถึงวิธีปฏิบัติแต่อย่างใด เพราะวิธีปฏิบัตินั้นได้กำหนดโดยลักษณะงานเป็น 4 อย่าง คือ

- 1) หน้าที่ต้องปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม ได้แก่

1.1) การบำรุงรักษาวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การก่อสร้าง การบูรณปฏิสังขรณ์การปรับปรุงตกแต่ง การกำหนดแบบแปลนแผนผัง ซึ่งล้วนแต่เป็นงานที่ต้องทำด้วยแรงงาน แรงงานและแรงความคิด อันเป็นส่วนสร้างสรรค์และเสริมสร้างส่วนที่เป็นวัตถุให้ปรากฏเป็นรูปธรรม ศาสนสถานและศาสนวัตถุของวัดวาอารามต่างๆ จักได้รับการปรับปรุงพัฒนาให้เป็นไปด้วยดี ด้วยหน้าที่เจ้าอาวาสข้อนี้

1.2) การจัดกิจการของวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การจัดกิจการของวัดตามหน้าที่ผู้ปกครองวัดและหน้าที่จัดการแทนวัดในฐานะผู้แทนนิติบุคคล เช่น การรับทรัพย์สิน การอรรถคดี กิจการเหล่านี้เจ้าอาวาสจะต้องจัดการให้เป็นไปด้วยดี คือ เป็นไปโดยถูกต้องตามระเบียบแบบแผนหรือจารีตว่าด้วยการนั้น

1.3) การจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี หมายถึง การดูแลรักษา การใช้จ่าย การจัดทรัพย์สินของตลอดจนการบัญชี ทั้งส่วนที่เป็นศาสนวัตถุ ศาสนสถาน และศาสนสมบัติของวัดที่ตนเป็นเจ้าอาวาสให้เป็นไปด้วยดี คือ ให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

2) หน้าที่ในการปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด ได้แก่

2.1) การปกครองบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด หมายถึง การคุ้มครองปกป้องรักษาให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้มีที่ที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ให้เป็นอยู่ด้วยความผาสุก ให้ความอนุเคราะห์ในส่วนที่อยู่อาศัยและปัจจัยพอสมควร หรือกล่าวอีกในหนึ่งว่าช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่บรรพชิต และคฤหัสถ์ดังกล่าวด้วยพรหมวิหารธรรมตามควรแก่เหตุ

2.2) การสอดส่องบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัด หมายถึงการตรวจตราและเอาใจใส่ดูแลการประพฤติปฏิบัติตนของบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีถิ่นที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงาม รวมถึงควบคุมและบังคับบัญชาบรรพชิตและคฤหัสถ์ดังกล่าวให้ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งมหาเถรสมาคม และรวมถึงการว่ากล่าวแนะนำชี้แจง เกี่ยวกับการปฏิบัติดังกล่าวด้วย ทั้งนี้เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งวัดและพระศาสนาอันเป็นส่วนรวม

3) หน้าที่เป็นธุระจัดการศึกษาและอบรม

3.1) การจัดการศาสนศึกษา หมายถึง การจัดการให้มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม ให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ได้ศึกษาเล่าเรียน ทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรม (รวมถึงธรรมศึกษาอยู่ด้วย) หรือเฉพาะแผนกใดแผนกหนึ่ง ซึ่งยึดแบบแผนตามจารีตประเพณีที่โดยปฏิบัติสืบมาโดยตรง ได้แก่ การจัดตั้งสำนักศาสนศึกษาแผนกธรรม หรือการให้พระภิกษุสามเณรไปเรียนที่วัดใกล้เคียง ซึ่งมีสำนักศาสนศึกษาดังกล่าว

3.2) การอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัย หมายถึง การจัดให้มีการอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตตามวิธีการที่กำหนดในคำสังมหาเถรสมาคม เรื่องให้ภิกษุสามเณรเรียนพระธรรมวินัย พ.ศ. 2542 และการจัดให้มีการอบรมสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่คฤหัสถ์ในรูปแบบอื่นๆ รวมถึงการฝึกอบรมระเบียบแบบแผนเกี่ยวกับการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ เช่น การทำกิจวัตรประจำวัน การฝึกซ้อมสวดมนต์ ฝึกซ้อมเรื่องสังฆกรรมและพิธีกรรมทางพระศาสนาตลอดจนฝึกอบรมการปฏิบัติศาสนกิจของคฤหัสถ์ เช่น การทำวัตร สวดมนต์ประจำวันพระ การสมาทานอุโบสถ และปฏิบัติศาสนพิธีอื่นๆ

4) หน้าที่อำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล เป็นหน้าที่เชื่อมโยงผูกพันกับสังฆมทั้งในส่วนวัด และนอกวัด และเป็นหน้าที่อันเกี่ยวกับผลประโยชน์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งพอแยกได้โดยลักษณะ คือ

4.1) การอำนวยความสะดวกแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่ขอใช้วัดเป็นที่จัดบำเพ็ญกุศลทั้งที่เป็นส่วนตัวและส่วนรวม

4.2) การอำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลของวัดทั้งที่เป็นการประจำและจร

4.3) การอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนผู้จะบำเพ็ญกุศลนอกวัด แต่ขอรับคำปรึกษาและความอุปถัมภ์จากเจ้าอาวาสหรือจากวัด

4.4) การสร้างสถานที่ เพื่ออำนวยความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล เช่น การสร้างฌาปนสถาน มีเมรุเผาศพ ศาลาเผาศพ ศาลาพักรับหรือศาลาบำเพ็ญกุศลและที่เก็บศพ เป็นต้น

อำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส

อำนาจของเจ้าอาวาส หมายถึง สิ่งที่เป็นอุปการะแก่การปฏิบัติงานของเจ้าอาวาส เพื่อให้งานที่ปฏิบัติเป็นไปด้วยดี เป็นสิ่งที่มีคู่กับหน้าที่เจ้าอาวาส มีไว้เพื่อใช้บังคับบัญชาผู้อยู่ในบังคับบัญชาโดยเฉพาะเกี่ยวกับบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ดังในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 มาตรา 38 (ราชกิจจานุเบกษา, 2505: 9) เจ้าอาวาสมีอำนาจ ดังนี้

1) ห้ามบรรพชิต และคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด

2) สั่งให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปจากวัด

3) สั่งให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานในวัด หรือให้ทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิด เจ้าอาวาส ซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

นอกจากอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสตามกฎหมายคณะสงฆ์ดังกล่าวแล้ว ได้กล่าวถึงบทบาทความรับผิดชอบของพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสว่า ต้องช่วยพัฒนาท้องถิ่นในการเสริมสร้างคุณธรรมให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นของตนด้วย ในการพัฒนาท้องถิ่นนั้นก็ต้องเริ่มที่เจ้าอาวาสต้องคุมบรรยากาศในวัดให้ร่มรื่นด้วยเมตตา สังฆะ สามัคคี คนในวัดรักกันซื่อสัตย์ต่อกันปรองดองต่อกัน

จะเห็นได้ว่าบทบาทและอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส ตลอดจนแนวคิดในการบริหารจัดการดังกล่าวมีความสำคัญ เจ้าอาวาสซึ่งถือว่าเป็นหัวหน้าหรือผู้บริหารจัดการของวัด มีบทบาทสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการบริหารจัดการวัด และชุมชนท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาวัดและชุมชนในด้านต่างๆ ต่อไป โดยเฉพาะด้านการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่สามารถสร้างรายได้ให้กับประเทศไทยมากที่สุด และจะยังส่งผลให้เศรษฐกิจและสังคมของประเทศต่อไปเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

การบริหารงานคณะสงฆ์

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, กองพุทธศาสนสถาน (2554) ได้มีการจัดทำคู่มือการพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐาน เพื่อสร้างมาตรฐานการพัฒนาวัด และส่งเสริมสนับสนุนให้วัดเกิดกระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาด้านเองไปสู่คุณภาพและความสำเร็จอย่างต่อเนื่อง โดยได้กล่าวว่า การพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่องนั้น การจัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนเพียงอย่างเดียว ยังไม่สามารถพัฒนาวัดได้สมบูรณ์ครบถ้วน การพัฒนาวัดที่สมบูรณ์ครบถ้วนจะต้องพัฒนาวัดแบบบูรณาการ

โดยการเชื่อมโยงกิจกรรมของวัดให้สอดคล้องกับการบริหารงานคณะสงฆ์ และให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อมปัจจุบัน โดยบูรณาการให้สอดคล้องกับภารกิจ 6 ด้านของคณะสงฆ์ ดังนี้

1. การปกครอง หมายถึง การดูแล การคุ้มครอง บริหาร โดยการปกครองของคณะสงฆ์ไทย เป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย มีสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ทรงเป็นประธาน มีการบังคับบัญชากันไปตามลำดับชั้น นับตั้งแต่ระดับมหาเถรสมาคมลงไปจนถึงเจ้าอาวาส

หลักการปกครอง เป็นภารกิจที่วัดโดยพระภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาส หรือเจ้าคณะปกครองดำเนินการสอดส่อง ดูแล รักษาความเรียบร้อยดีงาม เพื่อให้พระภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัดหรือในปกครอง ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคม หรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่พระภิกษุผู้ทำหน้าที่เป็นเจ้าคณะปกครองทุกระดับ

2. การศาสนสถาน หมายถึง การเล่าเรียน ฝึกฝน และอบรม โดยการศึกษาในพระพุทธศาสนา เป็นการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกธรรม และบาลี นอกจากจะเป็นการศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนแล้ว ยังได้ชื่อว่าเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาอีกด้วย

หลักการศาสนสถาน เป็นภารกิจด้านการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ทั้งแผนกธรรม-บาลี แผนกสามัญ การอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่พระภิกษุทำหน้าที่เป็นครูสอน เป็นกรรมการตรวจข้อสอบบาลีสนามหลวง เป็นเลขานุการสอบธรรม-บาลีสนามหลวง เป็นผู้อำนวยการหรือเป็นประธานจัดสอบธรรม-บาลีสนามหลวง และเป็นเจ้าสำนักเรียนในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาส นอกจากนี้ ยังรวมถึงการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกๆ วิธีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย

3. การเผยแผ่ หมายถึง ทำให้ขยายออกไป ทำให้ขยาย กว้างขวางออกไป โดยการเผยแผ่ คือการทำให้แพร่หลายในลักษณะติดแน่น กระจายไป

หลักการเผยแผ่เป็นภารกิจด้านการดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้ประชาชนได้รับทราบในทุกๆ วิธี ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมแล้วน้อมนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่วัดหรือพระภิกษุจัดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นในวัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ธรรมหรือต้องการให้ประชาชนเข้าวัดปฏิบัติธรรม หรือมุ่งเน้นสืบสานวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักพระพุทธศาสนา

4. การสาธารณูปการ หมายถึง การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานภายในวัด โดยรวมหมายถึง การพัฒนาวัดในด้านวัตถุทุกอย่าง ไม่เฉพาะแต่ศาสนสถานเท่านั้น หากรวมไปถึงการทำวัดให้สะอาด ร่มรื่น สะดวกสบาย การทำถนน ทางเดินในวัด และการตกแต่งวัดให้ดูสวยงามสบายตาแก่ผู้พบเห็น นอกจากนี้ การสาธารณูปการ เป็นงานประจำของเจ้าอาวาสอย่างหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องทำเพื่อสร้างสิ่งที่เป็น รักรักษาสิ่งที่มีอยู่แล้วไว้ และซ่อมแซมสิ่งที่ชำรุดทรุดโทรมให้คงสภาพไว้เพื่อประโยชน์แก่ชุมชนและพระสงฆ์ภายในวัด ในการนี้ ให้รวมถึงการดูแลรักษาศาสนสมบัติของพระพุทธศาสนาที่เป็นสมบัติส่วนรวมของสงฆ์ มิใช่สมบัติส่วนตัวของผู้ใดผู้หนึ่งโดยเฉพาะ

ศาสนสมบัติ แบ่งเป็น 2 อย่าง คือ ศาสนสมบัติวัด คือ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่งเป็นหน้าที่ของสงฆ์ในวัดนั้นช่วยกันดูแล รักษา ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย และ ศาสนสมบัติกลาง คือ ทรัพย์สินอันมิใช่เป็นศาสนสมบัติแต่เป็นของสงฆ์ส่วนกลาง เช่น ที่ดิน และผลประโยชน์วัดร้าง ทรัพย์สินที่มีผู้ยกให้สงฆ์ส่วนกลาง เป็นต้น เป็นหน้าที่ของผู้ปกครองสงฆ์ระดับสูงสุดดูแล รักษา โดยการจัดการศาสนสมบัติภายในวัด จะต้องยึดหลักให้ถูกต้องตามกฎหมาย พระธรรมวินัย มติมหาเถรสมาคม และจะต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนโดยทั่วไป หากไม่จำเป็น

หลักการดำเนินการสาธารณูปการ เป็นภารกิจที่วัดหรือพระภิกษุดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาวัด ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม การบูรณปฏิสังขรณ์ในเขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส หรือกล่าวง่าย ๆ คือ ภารกิจด้านการก่อสร้าง การซ่อมแซม การจัดให้มีมีการบำรุงดูแลรักษาถาวรวัตถุหรือสาธารณสมบัติของวัด

5. การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การให้การสงเคราะห์ด้านการฝึกฝน อบรม แก่ประชาชน โดยการศึกษาสงเคราะห์ เป็นการจัดการศึกษาที่วัด คณะสงฆ์ดำเนินการขึ้นเพื่อสนองต่อนโยบายภาครัฐ ในอันที่จะส่งเสริมให้ประชาชน เยาวชน ได้รับการศึกษา

หลักการศึกษาสงเคราะห์ เป็นภารกิจด้านการดำเนินการจัดการศึกษาที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน ให้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้สามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขและเป็นพลเมืองที่มีความรู้คุณธรรมของประเทศ โดยมีความมุ่งหมาย 4 ลักษณะ คือ

5.1 การจัดการศึกษาเป็นโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ โดยมุ่งให้พระภิกษุสามเณร นักเรียน ได้ศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม

5.2 การสงเคราะห์ให้เด็กและประชาชนได้รับการศึกษาในศาสนาศึกษาของรัฐหรือเอกชน ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ

5.3 การสอนศีลธรรมแก่นักเรียน นักศึกษาในระบบโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ

5.4 การสงเคราะห์เกื้อกูลแก่การศึกษา สถาบันการศึกษา หรือบุคลากรทางการศึกษา ภารกิจด้านนี้ ครอบคลุมถึงการที่พระภิกษุผู้เป็นเจ้าอาวาสได้บริจาคทุนทรัพย์ส่วนตัว เพื่อการศึกษาแก่เด็กในระบบโรงเรียนของรัฐหรือของเอกชน หรือสร้าง หรือซ่อมแซมอาคารสถานศึกษา หรือดำเนินการใด ๆ ของพระภิกษุที่มีความสามารถโดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยที่เป็นไปเพื่อการส่งเสริมการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนที่อยู่ในวัยเรียน

6. การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การช่วยเหลือเพื่อประชาชนทั่วไป โดยนอกจากจะเป็นการให้ความช่วยเหลือประชาชน ผู้ยากไร้ และประสบภัยแล้ว ยังหมายรวมถึงการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารทางราชการ เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ การฝึกอาชีพแก่ประชาชน การให้ใช้สถานที่วัดสำหรับดำเนินกิจกรรมเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

หลักการสาธารณสงเคราะห์ เป็นภารกิจที่วัด หรือพระภิกษุสงฆ์ดำเนินการช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่างๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ประชาชนเป็นสำคัญ ได้แก่ การสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร และวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน การให้วัดเป็นสถานที่ประกอบกรกุศลเกี่ยวกับเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย การให้วัดเป็นสถานที่จัดฝึกอบรมประชาชนด้านอาชีพต่างๆ การสงเคราะห์ผู้ป่วยโรคเรื้อรังหรือผู้ป่วยยากไร้ การจัดหาให้มีโรงงาน การบริจาคทรัพย์ส่วนตัว หรือชักชวนญาติโยมบริจาคทรัพย์จัดสร้างโรงพยาบาล และการให้ความรู้ข่าวสารแก่ชุมชนด้านต่างๆ

จะเห็นได้ว่าในการกิจทั้ง 6 ด้าน ของคณะสงฆ์ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมคือการเผยแพร่ธรรม และการให้ประชาชน นักท่องเที่ยว และผู้สนใจเข้าวัดปฏิบัติธรรม หรือมุ่งเน้นสืบสานวัฒนธรรมไทย องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนา และด้านอื่นๆ ซึ่งถือว่าเป็นหนึ่งในการกิจที่สำคัญของคณะสงฆ์ในการบริหารจัดการวัด การจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนา ทำให้วัดเกิดการพัฒนา เจริญรุ่งเรืองตลอดจนส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนเกิดการเรียนรู้ ร่วมกันอนุรักษ์ สืบสานและต่อยอดงานด้านศิลปวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนาตลอดจนการส่งเสริมให้วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนต่อไป

พุทธวิธีบริหาร

พระธรรมโกศาจารย์ (2549: 5-7) ยังได้กล่าวไว้ว่า การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น โดยการบริหารในพระพุทธศาสนาเริ่มมีขึ้นเป็นรูปธรรมสองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือในวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรก แก่พระปัจจุทศย์ ทำให้เกิดพระสงฆ์ขึ้น เมื่อมีสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหารคณะสงฆ์ โดยวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ และดำรงสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า 2,500 ปี เป็นข้อมูลให้เราได้ศึกษาเรื่องพุทธวิธีบริหาร ซึ่งการศึกษาพุทธวิธีบริหารจะใช้น้ำที่ของนักบริหารเป็นกรอบในการพิจารณา หน้าที่ (Function) ของนักบริหารมีอยู่ 5 ประการ คือ

P คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางดำเนินงานในปัจจุบัน เพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์เพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร

O คือ Organizing หมายถึง การจัดองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ

S คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากร เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากร และการใช้คนให้เหมาะกับงาน

D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและมีภาวะผู้นำ

C คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแลเป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กร รวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร

เมื่อพิจารณาพุทธวิธีบริหารในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของนักบริหาร สามารถสรุปได้ดังนี้

1. **พุทธวิธีในการวางแผน** จะเห็นได้ว่าการวางแผนเพื่อการบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้า จะมีการใช้วิสัยทัศน์กำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และพันธกิจขององค์กรคณะสงฆ์ไว้อย่างชัดเจน องค์กรพระพุทธศาสนาเจริญเติบโตมาได้เพราะผลจากวิสัยทัศน์ของพระพุทธเจ้า

2. **พุทธวิธีในการจัดองค์กร** จะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าทรงกระจายอำนาจให้ คณะสงฆ์ดำเนินการให้การอุปสมบท เมื่อมีกิจจารึกหรือกิจการที่จะต้องทำร่วมกัน คณะสงฆ์ สามารถบริหารจัดการเอง หรือเมื่อมีกรณีความขัดแย้งเกิดขึ้นในคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าก็ทรงมอบ อำนาจให้คณะสงฆ์เป็นผู้จัดการแก้ปัญหา

3. **พุทธวิธีในการบริหารงานบุคคล** การบริหารงานบุคคลในพระพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่ การรับคนเข้ามาบวช ที่ต้องมีการกลั่นกรองโดยคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่ให้ คณะสงฆ์ในการให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรตามแบบบัญญัติจุดดุดกรรม และเมื่อบวชเข้ามาใน พระพุทธศาสนาแล้ว จะต้องได้รับการฝึกหัดอบรมและการศึกษาเล่าเรียนจากพระอุปัชฌาย์ บุคลากร ที่ได้รับการพัฒนาแล้วก็จะได้รับการจัดสรรภาระหน้าที่ให้ปฏิบัติงานภายในองค์กรตามความรู้ ความสามารถ

4. **พุทธวิธีในการอำนวยการ** การอำนวยการให้เกิดการดำเนินงานในพระพุทธศาสนา ต้องอาศัยภาวะผู้นำเป็นสำคัญ เพราะไม่มีระบบการใช้กำลังบังคับให้ปฏิบัติตามผู้นำใน พระพุทธศาสนา การที่สมาชิกจะทำตามคำสั่งของผู้บริหารหรือไม่จึงขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำในผู้บริหาร เป็นสำคัญ ยิ่งไปกว่านั้น การสั่งการแต่ละครั้งของพระพุทธเจ้าเป็นที่ยอมรับได้ง่ายเพราะไม่ทรงใช้ วิธีเผด็จการ แต่ทรงใช้วิธีการแบบธรรมาธิปไตย ดังที่พระพุทธเจ้าทรงจำแนกแรงจูงใจในการทำ ความดี

5. **พุทธวิธีในการกำกับดูแล** เป็นการควบคุมสมาชิกภายในองค์กรให้ปฏิบัติตามหน้าที่เพื่อ บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่การกำกับดูแลคณะสงฆ์เป็น อย่างยิ่ง ดังที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อให้พระสงฆ์ใช้เป็นมาตรฐานควบคุมความ ประพฤติให้เป็นแบบเดียวกัน

จะเห็นได้ว่าเมื่อพิจารณาจากหน้าที่ของการบริหารจัดการและพุทธวิธีบริหาร สามารถ สรุปเป็นองค์ประกอบของการบริหารจัดการวัดได้ 5 กระบวนการ คือ การวางแผน การจัด องค์กร การบริหารงานบุคคล การอำนวยการ และการกำกับดูแล

กล่าวโดยสรุป การบริหารจัดการวัด มีองค์ประกอบหลายอย่างในการขับเคลื่อน ทั้งนี้ ในปัจจุบัน วัดเปลี่ยนบริบทไปจากเดิม หลายวัดมีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมเป็นจำนวนมาก ดังนั้นวัด ควรมีการบริหารจัดการเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต่อไป

การบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วม

กฤติน จันทรสนธิมา (2561: 168-169) ได้กล่าวไว้ ดังนี้

1. การบริหารจัดการเงินบริจาค

1.1 ระบบและหลักเกณฑ์ในการบริหารจัดการเงินบริจาคของวัด ดำเนินการภายใต้กฎเกณฑ์ที่กฎหมายบัญญัติไว้กฎกระทรวง (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2511 เริ่มมีการแต่งตั้งคณะกรรมการวัด รวมทั้งไวยาวัจกรทำหน้าที่ช่วยเหลือกิจการต่างๆ ภายในวัด โดยการแต่งตั้งกรรมการโดยตำแหน่งจากบุคคลที่มาจากภาครัฐ ทั้งส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น ได้แก่ นายอำเภอ นายกและรองนายกเทศบาลตำบล นายก อบต. สมาชิก อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ตำรวจ ครูบาอาจารย์ ข้าราชการจากหน่วยงานอื่นภายในชุมชน พิจารณาจากบุคคลที่มีประสบการณ์และความเหมาะสมผ่านความเห็นจากคณะกรรมการวัดทำเป็นประกาศหรือคำสั่งของวัด

1.2 มีการทำหลักฐานการรับจ่าย บันทึกรายรับ รายจ่าย รายงานข้อมูลทางการเงิน สอดคล้องกับวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2511 กล่าวคือ การบันทึกรายรับรายจ่ายต่าง ๆ ทุกประเภททั้งเงินผลประโยชน์และเงินบริจาคเป็นลายลักษณ์อักษรในรูปแบบบัญชีการเงินวัดและมีการออกใบเสร็จรับเงินหรือใบอนุโมทนาบัตรให้แก่ผู้จ่ายค่าเช่าที่ธรณีสงฆ์และผู้บริจาคเงินไว้เป็นหลักฐาน แล้วจึงทำรายงานชี้แจงให้กรรมการและผู้เกี่ยวข้องทราบทุกครั้งที่มีการประชุมกัน

1.3 การเก็บรักษาเงินบริจาคของวัด โดยการฝากธนาคารในนามของวัดเป็นบัญชีเงินฝากประเภทออมทรัพย์และเงินฝากประจำ สอดคล้องกับวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2511 ส่วนการเบิกจ่ายเงินจากบัญชีธนาคารต้องมีการลงนามร่วมกันระหว่างเจ้าอาวาสและกรรมการ/ไวยาวัจกร

1.4 ทำการรายงานทางการเงินของวัดตามลำดับชั้นของการปกครองคณะสงฆ์และรายงานสำนักงานพระพุทธศาสนา เป็นไปตามหน้าที่ที่มติมหาเถรสมาคม ที่ 543/2554 กำหนดไว้

2. การบริหารจัดการที่ดินและเงินผลประโยชน์ของวัด

ดำเนินการโดยคณะกรรมการเช่าที่ดิน เพื่อจัดเก็บเงินผลประโยชน์อันเกิดจากการให้เช่าที่ดินของวัด ประกอบด้วย ข้าราชการบำนาญครู นอกจากนี้ยังมีหน้าที่ตรวจตราดูแลความเรียบร้อยและจัดทำสัญญาเช่าที่ดินระหว่างชาวบ้านกับวัด โดยมีขั้นตอนการดำเนินการตามที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2511

3. การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด

การมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนของวัด มีดังนี้

3.1 ส่วนร่วมภาครัฐ ทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการวัดและดำเนินการในฐานะที่เป็นประชาชนด้วยความสมัครใจ ที่ได้ร่วมทำกิจกรรมกับวัดเป็นประจำสม่ำเสมอ โดยการเชื้อเชิญจากวัดอย่างเป็นทางการมาทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาการบริหารวัดด้านต่าง ๆ และการจัดการศาสนสมบัติของวัด พิจารณาเรื่องการประชุมวางแผนในการใช้จ่ายเงินวัด ร่วมตัดสินใจ ร่วมตรวจสอบความถูกต้องในทางบัญชีรายรับ รายจ่าย และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นร่วมกับวัด

3.2 ส่วนร่วมภาคเอกชน มีลักษณะร่วมกันกับภาคประชาชน ไม่มีองค์กรเอกชนใดเข้าร่วมบริหารจัดการศาสนสมบัติกับวัด โดยเฉพาะการให้ความช่วยเหลือและให้คำปรึกษาทางด้านวิชาการด้านต่าง ๆ มักจะมีที่มาจากตัวแทนภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ จึงไม่เกี่ยวข้องกับองค์กรเอกชนมากนัก ส่วนใหญ่มาในรูปแบบตัวแทนนิติบุคคล ซึ่งเป็นบริษัท ห้างหุ้นส่วน ห้างร้านต่าง ๆ ที่มีความพร้อมในด้านการเงิน บริจาคเพื่อช่วยเหลือวัดตามวัตถุประสงค์ต่างๆ หรือ บริจาคสิ่งของเครื่องใช้ วัสดุต่างๆ ให้กับวัด

3.3 ส่วนร่วมของภาคประชาชน เป็นเรื่องการร่วมแรงร่วมใจกับวัดและการบริจาคเงินให้กับวัดตามงานบุญ งานเทศกาลประเพณีและวันสำคัญต่าง ๆ หรือการบริจาคตามวัตถุประสงค์ซึ่งมาจากคนภายในพื้นที่เป็นหลักร่วมกับคนภายนอกพื้นที่ ผู้มีจิตศรัทธา ในเรื่องการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดเป็นการมีส่วนร่วมโดยตัวแทนที่ผ่านการคัดเลือกจากคณะกรรมการวัดเป็นหลัก มาทำหน้าที่ในการรับทราบข้อมูลข่าวสารการดำเนินการและความเคลื่อนไหวทางการเงินของวัด ร่วมประชาสัมพันธ์ชักชวนกันมาช่วยกิจกรรมของวัด ช่วยเก็บรวบรวมเงินตามผู้บริจาค นับเงินและลงรายไว้ โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการ หลังจากมีการตรวจสอบบัญชีจากผู้ตรวจสอบบัญชีแล้ว จะร่วมตรวจสอบความถูกต้อง ร่วมแก้ไขปัญหาต่างๆ กับวัดในส่วนที่เกี่ยวข้อง

4. แนวทางการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด โดยใช้แนวทางพระราชรัฐ

วัดมีหน้าที่โดยตรงที่จะต้องบริหารจัดการให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เนื่องจากวัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลมหาชนตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 31 และที่แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 บัญญัติว่า “ให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย” การจัดตั้งวัดมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแผ่และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอันเป็นสถาบันหลักของชาติไทย โดยหลักการบริหารจัดการงบประมาณต่างๆ เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าก่อสร้าง เงินที่มีการบริจาคให้แก่วัด การบริหารจัดการรายรับ รายจ่ายเหล่านี้เป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสโดยตรง แต่เนื่องจากในพระวินัยปิฎก พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ “ห้ามมิให้พระภิกษุสงฆ์รับเงินและทอง” (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996: pp.10/8) จึงต้องจัดทำโดยผ่านไวยาวัจกรหรือผู้จัดผลประโยชน์แทนการดำเนินการโดยเจ้าอาวาสตามที่ได้รับมอบหมาย จึงควรแต่งตั้งให้

ไวชาวัจกรและคณะกรรมการวัดมาทำหน้าที่บริหารจัดการเงินบริจาคและควบคุมดูแลการใช้จ่ายเงินกองทุนของวัด ซึ่งเจ้าอาวาสแต่งตั้งทำบัญชีรับจ่ายเงินของวัด และเมื่อสิ้นปีปฏิทินให้ทำบัญชีเงินรับจ่ายและคงเหลือ ทั้งนี้ให้เจ้าอาวาสตรวจตราดูแลให้เป็นไปโดยเรียบร้อยและถูกต้อง” และกฎกระทรวง (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2511 ข้อ 5 กำหนดให้ “การเก็บรักษาเงินของวัดในส่วนที่เกินสามพันบาทขึ้นไป ให้เก็บรักษาโดยฝากกรมการศาสนา จังหวัด อำเภอ หรือธนาคารหรือนิติบุคคลที่กรมการศาสนาให้ความเห็นชอบ ทั้งนี้ ให้ฝากในนามของวัด วรรคสอง กำหนดว่าการดูแลรักษาและจัดการเงินการกุศลที่มีผู้บริจาคให้เป็นไปตามความประสงค์ของผู้บริจาค” ควบคู่ไปกับการทำหน้าที่รายงานทางการเงินของวัด เพื่อให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติทราบ

เจ้าอาวาสและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจึงจำเป็นต้องบริหารจัดการศาสนสมบัติทุกประเภทตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ในระเบียบกฎหมายอย่างเคร่งครัด ในฐานะผู้มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงและต้องสอดคล้องเป็นไปตามหลักธรรมาภิบาลว่าด้วยหลักนิติธรรมและหลักความรับผิดชอบ การที่เจ้าอาวาสเปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่างๆ ได้แก่ หน่วยงานของรัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่วัดจัดขึ้นอยู่เสมอเท่ากับการเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนทราบความเป็นไปของวัดอยู่ตลอดเวลา ทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกว่าวัดเป็นสถานที่สาธารณประโยชน์ เข้าถึงได้ง่ายและเป็นของทุกคน ก่อให้เกิดความร่วมมือและช่วยเหลือระหว่างกันในการจัดการกิจการต่างๆ ด้วยความสมัครใจ

กล่าวโดยสรุป การบริหารจัดการวัดแบบมีส่วนร่วม เป็นการบริหารงานที่มีหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินงานตามขั้นตอนต่างๆ เพื่อให้งานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ มีการติดตาม การตรวจสอบ และการปรับปรุงทำให้วัดสามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป

การท่องเที่ยวและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

นโยบายของคณะกรรมการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

จากการประกาศใช้พระราชบัญญัตินโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2551 มีการกำหนดนโยบายและการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของประเทศในปัจจุบันกระจัดกระจายอยู่ตามหน่วยงานของรัฐ ทำให้การบริหารและพัฒนาการท่องเที่ยวที่ผ่านมาไม่มีเอกภาพ เป็นไปอย่างไร้ทิศทางและไม่ต่อเนื่อง ประกอบกับสภาพการณ์ในปัจจุบันแหล่งท่องเที่ยวอันเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวหลายประเภทยังมิได้มีระบบการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ถูกต้องและเหมาะสม เป็นเหตุให้แหล่ง

ท่องเที่ยวเลื่อมโทรมและด้อยคุณภาพ นำมาซึ่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม และเป็นอุปสรรคในการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของ ประเทศให้มีคุณภาพและมีความยั่งยืน จึงสมควรกำหนดให้มีกลไกในการกำหนดนโยบายและการ บริหารจัดการการท่องเที่ยวของประเทศให้เป็นไปอย่างมีระบบสอดคล้องและเชื่อมโยงกันทั้งใน ระดับชาติระดับ ภูมิภาค และระดับท้องถิ่น เพื่อให้การบริหารและพัฒนาการท่องเที่ยวมีเอกภาพและ มีความต่อเนื่อง ตลอดจนเพื่อให้มีระบบการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างถูกต้องและเหมาะสม (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2551) ดังนี้

1. ส่งเสริมให้การท่องเที่ยวมีบทบาทในการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ทั่วทุกภูมิภาคของไทย และเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ ก่อให้เกิดการสร้างงาน และเพิ่มรายได้ให้กับประเทศ
2. ส่งเสริมให้การท่องเที่ยวของประเทศไทยเติบโตอย่างยั่งยืน โดยเน้นการขยายฐาน ตลาดนักท่องเที่ยวคุณภาพ ทั้งในพื้นที่ใหม่และในตลาดเฉพาะกลุ่ม ภายใต้การสร้างเสริมความเข้มแข็ง ของตราสินค้า (Brand) ประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง
3. ส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตคนไทย โดยกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยว ภายในประเทศที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้และสร้างสรรค์ประโยชน์อันจะนำไปสู่การกระตุ้นจิตสำนึก รักชาติสิ่งแวดล้อม รวมทั้งให้เกิดความภาคภูมิใจในเอกลักษณ์วัฒนธรรมไทย
4. ส่งเสริมการท่องเที่ยวให้กระจายตัวสู่แหล่งท่องเที่ยวรองมากขึ้น เพื่อสร้างสมดุล ระหว่างพื้นที่ทั้งด้านเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม จังหวัดและข้ามภูมิภาค
5. ส่งเสริมการเดินทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยการทำตลาด ร่วมกัน เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวทั้งภายในภูมิภาคและภายนอกภูมิภาค อันจะนำไปสู่ การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐานร่วมกันอย่างเป็นระบบ
6. มุ่งพัฒนาองค์กร ระบบบริหารจัดการ และเสริมสร้างบุคลากรให้มีทักษะและขีด ความสามารถทางการตลาดท่องเที่ยว เพื่อให้เป็นองค์กรแห่งการขับเคลื่อน (Driving force) ที่มี ประสิทธิภาพในการดำเนินงาน และมีศักยภาพทางการแข่งขันระดับนานาชาติ
7. พัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการท่องเที่ยว (E-tourism) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ประเทศไทย และเสริมสร้างศักยภาพในการส่งเสริมการตลาดผ่านสื่อ สารสนเทศ
8. ส่งเสริมการอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว โดยประสาน ความร่วมมือและแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว กับหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน

นโยบายด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวของภาครัฐและเอกชนเป็นปัจจัยที่จะสนับสนุน มีบทบาทในการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน เป็นการสร้างความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และความมั่นคงของชุมชนและประเทศชาติ ในการขับเคลื่อนศักยภาพสู่การรองรับการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป

ประเภทของแหล่งท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้แบ่งประเภทของแหล่งท่องเที่ยวตามความสำคัญและสภาพแวดล้อม ไว้ 12 ประเภท ดังนี้ (โครงการวิจัยพัฒนาชุมชนยั่งยืน, ม.ป.ป.: ออนไลน์)

1. แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Eco-tourism) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีลักษณะทางธรรมชาติที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น โดยอาจมีเรื่องราวทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศที่เกี่ยวข้อง โดยการจัดการการท่องเที่ยวในแหล่งนั้น จะต้องมีการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง มีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศนั้น มีการจัดการสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน
2. แหล่งท่องเที่ยวทางศิลปวิทยาการ (Arts and Sciences Educational Attraction Standard) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวหรือกิจกรรมที่สามารถตอบสนองความสนใจพิเศษของนักท่องเที่ยว ซึ่งมีรูปแบบของการท่องเที่ยวที่ชัดเจนเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวแบบใหม่ที่เกิดขึ้น แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้สามารถเพิ่มเติมได้อีกมากมายตามความนิยมของคนในแต่ละยุคสมัย เมื่อมีการระบุชุดว่ากิจกรรมนั้นๆ สามารถให้ความรู้และดึงดูดนักท่องเที่ยวได้ ปัจจุบันมีปรากฏอยู่หลายๆ แห่ง ตัวอย่างเช่น พิพิธภัณฑ์เฉพาะทาง แหล่งท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ อุตสาหกรรมและเทคโนโลยี และ MICE (Meeting & Incentives & Conventions & Exhibitions) เป็นต้น
3. แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ (Historical Attraction) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนา รวมถึงสถานที่หรืออาคารสิ่งก่อสร้างที่มีอายุเก่าแก่หรือเคยมีเหตุการณ์ สำคัญเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ เช่น โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณ กำแพงเมือง คูเมือง พิพิธภัณฑ์ วัด ศาสนสถาน และสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางศิลปะและสถาปัตยกรรม
4. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (Natural Attraction) หมายถึง สถานที่ที่เปิดใช้เพื่อการท่องเที่ยว โดยมีทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ อาจจะเป็นความงดงามตามสภาพธรรมชาติ ความแปลกตาของสภาพธรรมชาติ สัตว์พันธุ์ที่สำคัญทางธรณีวิทยาและภูมิศาสตร์อันเป็นเอกลักษณ์หรือเป็นสัญลักษณ์ ของท้องถิ่นนั้นๆ

สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่มีลักษณะพิเศษ (Special Environmental Features) หรือสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าทางวิชาการก็ได้

5. แหล่งท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการ (Recreational Attraction) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อการพักผ่อนและเสริมสร้างสุขภาพ ให้ความสนุกสนาน รื่นรมย์ บันเทิง และการศึกษาหาความรู้ แม้ไม่มีความสำคัญในแง่ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศาสนาศิลปวัฒนธรรม แต่มีลักษณะเป็นแหล่งท่องเที่ยวร่วมสมัย ตัวอย่างเช่น ย่านบันเทิงหรือสถานบันเทิง สวนสัตว์ สวนสนุก และสวนสาธารณะลักษณะพิเศษ สวนสาธารณะ และสนามกีฬา

6. แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Cultural Attraction) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปะและขนบธรรมเนียมประเพณีที่บรรพบุรุษได้สร้างสมและถ่ายทอดเป็นมรดกสืบทอดกันมา แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ประกอบด้วย งานประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน การแสดง ศิลปวัฒนธรรม สินค้าพื้นเมือง การแต่งกาย ภาษา ชนเผ่า เป็นต้น ตัวอย่างของแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของประเทศไทยในประเภทนี้ ได้แก่ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก งานแสดงของช้างจังหวัดสุรินทร์ งานร่มบ่อสร้าง ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

7. แหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติ (Hot Spring Natural Attraction) ในการจัดทำเกณฑ์มาตรฐานสำหรับแหล่งท่องเที่ยวพุร้อนธรรมชาติ มีจุดประสงค์เพื่อเป็นกรอบแนวทางในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำพุร้อนธรรมชาติอย่างชัดเจน โดยเน้นในด้านการกำหนดมาตรฐานที่จำเป็นสำหรับการบริการต่างๆ เนื่องจากการท่องเที่ยวประเภทนี้จะต้องคำนึงถึงด้านความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ และต้องไม่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากน้ำพุร้อนจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติประเภทหนึ่ง ซึ่งหากไม่มีการกำหนดมาตรฐานที่ชัดเจน การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวใดๆ อาจส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำพุร้อนธรรมชาติได้ นอกจากนี้ การจัดทำเกณฑ์มาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติ ยังมีเป้าหมายเพื่อให้หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลแหล่งท่องเที่ยวได้นำไปใช้เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวของตน และยังสามารถใช้เป็นข้อมูลที่สำคัญเพื่อประกอบการตัดสินใจ ของนักท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นการเพิ่มมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพน้ำพุร้อนธรรมชาติของประเทศไทยให้เป็นที่ยอมรับทั้งในและต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น

8. แหล่งท่องเที่ยวประเภทชายหาด (Beach Attraction) หมายถึง สถานที่ที่เปิดใช้เพื่อการท่องเที่ยว โดยมีชายหาดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความเพลิดเพลินและนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นบริเวณชายหาด ได้แก่ การเล่นน้ำ การอาบแดด กีฬาทางน้ำ การนั่งพักผ่อน รับประทานอาหาร เป็นต้น

9. แหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำตก สถานที่ที่เปิดใช้เพื่อการท่องเที่ยว โดยมีน้ำตกเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความเพลิดเพลินและนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในแหล่งน้ำตก ได้แก่ การว่ายน้ำ การนั่งพักผ่อน รับประทานอาหาร การเดินสำรวจน้ำตก การล่องแก่งการดูนก และการตกปลา เป็นต้น

10. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทถ้ำ (Cave Natural Attraction) หมายถึง สถานที่ที่เปิดใช้เพื่อการท่องเที่ยว โดยมีถ้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความเพลิดเพลินและนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาหาความรู้เข้าไปด้วย ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวประเภทถ้ำ ได้แก่ การเข้าชมบรรยากาศและหินงอกหินย้อยภายในถ้ำ การศึกษาด้านโบราณคดีของมนุษย์ยุคต่างๆ ที่เคยอาศัยในถ้ำ การนมัสการพระพุทธรูป การให้อาหารสัตว์ การปิกนิกและรับประทานอาหาร เป็นต้น

11. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทเกาะ (Island Natural Attraction) การประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวประเภทเกาะสามารถแบ่งได้เป็น 3 องค์ประกอบ ซึ่งมีจำนวนตัวชี้วัดทั้งหมด 47 ตัวชี้วัด โดยแต่ละตัวชี้วัดมีค่าคะแนนสูงสุดเท่ากับ 5 คะแนน จึงมีค่าคะแนนรวมทั้งสิ้น 235 คะแนน โดยการให้คะแนนจะให้ความสำคัญกับองค์ประกอบคุณค่าด้านการท่องเที่ยวและความเสี่ยงต่อการถูกทำลายมากที่สุด เนื่องจากเป็นแรงดึงดูดใจสำคัญสำหรับให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยว ส่วนองค์ประกอบด้านการบริหารจัดการมีความสำคัญของคะแนนรองลงมา และองค์ประกอบด้านศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวมีความสำคัญของคะแนนน้อยที่สุด

12. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติประเภทแก่ง (Islet Natural Attraction) หมายถึง สถานที่ที่เปิดใช้เพื่อการท่องเที่ยว โดยมีแก่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวมาเยือน และมีวัตถุประสงค์เพื่อความเพลิดเพลินและนันทนาการในรูปแบบที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ โดยมีกิจกรรมการท่องเที่ยวหลัก ได้แก่ การล่องแก่ง การพายเรือ การพักผ่อน และการเดินป่า ซึ่งอาจเสริมกิจกรรมเพื่อการศึกษาธรรมชาติเข้าไปด้วย ได้แก่ การดูนก การสำรวจธรรมชาติ การศึกษาพันธุ์พืชต่างๆ เป็นต้น

แหล่งท่องเที่ยวมีรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและสิ่งทีมนุษย์สร้างขึ้น นักท่องเที่ยวเป็นผู้ที่จะเลือกเองโดยขึ้นอยู่กับความสนใจของนักท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว รูปแบบการท่องเที่ยว ความมีชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยว พฤติกรรมของนักท่องเที่ยว และปัจจัยอื่นๆ อย่างไรก็ตาม “วัดในฐานะแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” เป็นหนึ่งในเป้าหมายของ

นักท่องเที่ยวที่จะมาชมคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตของผู้คน ถือได้ว่าวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548: 283) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่า หมายถึง การเดินทางของผู้คนหรือกลุ่มคนจากสถานที่ที่อยู่ประจำไปยังท้องถิ่นอื่น เพื่อชื่นชมกับเอกลักษณ์ความงดงามทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนอื่นทั้งนี้จะต้องเคารพในวัฒนธรรมของกันและกัน เพื่อก่อให้เกิดมิตรภาพ ความรู้ ความเข้าใจและความซาบซึ้งซึ่งตรงใจในวัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ อีกทั้งต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อบุคคลวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในชุมชนนั้นให้น้อยที่สุดในขณะที่เดียวกันชุมชนท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมก็ได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวในด้านการสร้างรายได้และการจ้างงาน อันนำมาซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2551: ออนไลน์) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่าหมายถึง การท่องเที่ยวเพื่อชมสิ่งทีแสดงความเป็นวัฒนธรรม เช่น ปราสาท พระราชวัง วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วิธีการดำเนินชีวิต ศิลปะทุกแขนง และสิ่งต่างๆ อันแสดงถึงความเจริญรุ่งเรือง ที่มีการพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และการดำเนินชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย นักท่องเที่ยวจะได้ทราบประวัติความเป็นมา ความเชื่อ มุมมองความคิด ความศรัทธา ความนิยมของบุคคลในอดีต ที่ถ่ายทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบัน

ราณี อธิชัยกุล (2546: 83) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่า หมายถึง การท่องเที่ยวเพื่อการชมหรือสัมผัสศิลปวัฒนธรรมแขนงต่างๆ ได้แก่ สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม หัตถกรรม ภาษาและวรรณกรรม นาฏศิลป์และดนตรี รวมทั้งงานเทศกาล ประเพณี ตลอดจนการเที่ยวชมมรดกทางประวัติศาสตร์ที่เป็นแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน และศาสนสถาน

Goeldner & Ritchie (2008: 264) กล่าวว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความคุ้นเคยกับประชาชนในท้องถิ่นอื่นๆ หรือประเทศอื่นๆ เพื่อที่จะทำความเข้าใจและซาบซึ้งต่อวัฒนธรรมของประชาชนท้องถิ่นนั้นๆ เป็นการก่อให้เกิดความรู้และการติดต่อสื่อสาร ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างความเข้าใจต่อกัน

ทั้งนี้ ICOMOS (อิโคโมสไทยแลนด์, 2551) ได้กำหนดหลักการของกฎบัตรระหว่างประเทศ ว่าด้วย “เรื่องการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม” ไว้ดังนี้

1. การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ วิถีทางหลักแห่งการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม การอนุรักษ์จะต้องสร้างโอกาสให้ทั้งประชาชนในท้องถิ่น และผู้มาเยือนได้มีประสบการณ์รับรู้ และเข้าใจในมรดกและวัฒนธรรมของชุมชนต่างๆ ที่หลากหลาย

2. ความสัมพันธ์ระหว่างมรดกทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว อาจเป็นไปได้ด้วยความรวดเร็ว จนอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งทางคุณค่าขึ้น จึงควรมีการจัดการในรูปแบบที่ยั่งยืน เพื่อให้สืบทอดแก่นในรุ่นต่อไป

3. การอนุรักษ์และการวางแผนการท่องเที่ยว จะต้องเป็นหลักประกันแห่งประสบการณ์ที่คุ้มค่า เป็นที่พึงพอใจ และสร้างความสุขแก่ผู้มาเยือน

4. ชุมชนและประชาชนในท้องถิ่นควรมีส่วนร่วมในการวางแผนการอนุรักษ์และจัดการการท่องเที่ยว

5. กิจกรรมการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์ต้องสร้างผลตอบแทนแก่ชุมชนท้องถิ่น

6. การส่งเสริมการท่องเที่ยวต้องปกป้อง และรักษาคุณค่าลักษณะเฉพาะของมรดกทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีวัตถุประสงค์เพื่อแสวงหาประสบการณ์ใหม่ๆ อันประกอบด้วยการเรียนรู้ การสัมผัส การชื่นชมกับเอกลักษณ์ความงดงามของวัฒนธรรม คุณค่าทางประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของกลุ่มชนอื่น ความแตกต่างทางวัฒนธรรมของชนต่างสังคม ไม่ว่าจะเป็นด้านของศิลปะ สถาปัตยกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ เรื่องราวและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ รูปแบบวิถีชีวิต ภาษา การแต่งกาย การบริโภค ความเชื่อ ศาสนา จารีตประเพณี ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ดึงดูดใจที่สำคัญช่วยกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่ต้องรับผิดชอบต่อบัจฉัยพื้นฐานทางวัฒนธรรมอยู่ 4 ประการ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548: 284) ดังนี้

- 1) เพื่อมุ่งเน้นคุณค่าของวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น
- 2) เพื่อให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต้องดูแลรักษาให้คงไว้ถึงคุณภาพสิ่งแวดล้อมและคุณค่าของวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน
- 3) เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความพึงพอใจสูงสุดแต่ในขณะเดียวกันก็ต้องเคารพในวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย
- 4) เพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับประโยชน์ตอบแทนอย่างเพียงพอ พร้อมทั้งปรับปรุงคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่นให้ดีขึ้น

หลักการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548: 286) ได้กล่าวว่า หลักการของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มี 4 ประการ คือ

- 1) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญ คุณค่า ประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของทรัพยากรวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยว นั้น เพื่อเป็นข้อมูลให้นักท่องเที่ยวในการเพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ในการเข้าชม ในขณะที่เดียวกันก็จะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่น
- 2) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการปลูกฝังสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนท้องถิ่นให้เกิดความรัก ห่วงแหน รักษาและดึงดูดชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรของตนด้วยและได้รับประโยชน์ตอบแทนจากการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ เช่น การจ้างงาน การบริการนำเที่ยว การให้บริการขนส่ง การให้บริการที่พัก การขายสินค้าที่ระลึก เป็นต้น
- 3) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้เกิดความเข้าใจในวัฒนธรรม และได้รับความเพลิดเพลิน พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม
- 4) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการเคารพวัฒนธรรมของเพื่อนบ้านหรือของชุมชนอื่น รวมทั้งเคารพในวัฒนธรรม ศักดิ์ศรี และผู้คนของตนเองด้วย

ลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548: 287-288) ยังได้กำหนดลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญไว้ 9 ประการ ได้แก่

- 1) ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี โดยยึดหลักที่ว่าต้องอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ให้ดีที่สุด เพื่อให้สามารถสืบต่อถึงอนุชนรุ่นหลัง
- 2) มีการจัดการอย่างยั่งยืนทั้งเชิงเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักที่ว่าด้วยไม่ให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือให้กระทบน้อยที่สุด
- 3) ให้คงไว้ซึ่งวิถีชีวิตของท้องถิ่นในแง่สังคมและวัฒนธรรม โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้เป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ต้องการศึกษาความแตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรมอันหลากหลาย
- 4) ให้ความรู้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งนักท่องเที่ยว ผู้ดูแลแหล่งท่องเที่ยว ผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยว และประชาชนในท้องถิ่น โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยว พร้อมทั้งมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

5) ให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมและได้รับผลประโยชน์ โดยยึดหลักที่ว่าต้องให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว อันเป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น

6) มีการตลาดของบริการท่องเที่ยวครบตามเกณฑ์แห่งการอนุรักษ์อย่างแท้จริง โดยยึดหลักที่ว่าจะต้องให้ธุรกิจท่องเที่ยวเน้นในเรื่องอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

7) ให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ เพิ่มคุณค่าของประสบการณ์ที่ได้รับ ทำให้ต้องการกลับมาท่องเที่ยวซ้ำอีก โดยยึดหลักที่ว่าต้องมีกิจกรรมท่องเที่ยวตรงตามความคาดหวังของนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

8) กำชับถึงขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ และความสะดวกของพื้นที่ โดยยึดหลักที่ว่าต้องไม่เกินขีดความสามารถรองรับของพื้นที่ในทุกๆ ด้าน และต้องดูแลรักษาความสะดวกของแหล่งท่องเที่ยวอยู่เสมอ

9) กำชับถึงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว โดยยึดหลักที่ว่าต้องป้องกันรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวอย่างเข้มงวด เพื่อให้นักท่องเที่ยวอบอุ่นใจ

สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยว เพื่อเยี่ยมชมหรือสัมผัสสิ่งที่แสดงถึงความเป็นวัฒนธรรม หรือเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม เช่น วัด โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี ศิลปะแขนงต่างๆ รวมถึง ความเชื่อ ความเข้าใจต่อสภาพสังคม และวิถีการดำเนินชีวิตของคนในสังคมนั้นๆ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทำให้นักท่องเที่ยวมีประสบการณ์ใหม่ๆ ในการเรียนรู้ ชื่นชมคุณค่าความงดงามของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน ซึ่งจะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งในการดูแลรักษาและสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ตลอดจนเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

ความหมายของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548: 7) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนว่า หมายถึง การท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่และกลุ่มเล็กที่มีการจัดการอย่างดีเยี่ยม เพื่อสามารถดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวให้มีความดึงดูดใจอย่างไม่เสื่อมคลาย ธุรกิจท่องเที่ยวมีการปรับปรุงคุณภาพให้มีผลกำไรอย่างเป็นธรรม ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอย่างเหมาะสม โดยมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมสัมผัสอย่างเพียงพอ แต่มีผลกระทบทางลบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด หรือไม่มีเลยอย่างสิ้นขาด

แนวคิดของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2548: 19-20) ได้ให้แนวคิดของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนพอสรุปได้ 3 มิติ คือ

1. มิติด้านการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต้องมีแนวคิดที่จะให้ความรู้ ความเข้าใจ และการสร้างจิตสำนึกแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทุกฝ่ายในการปกป้องรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมเป็นอันดับแรก เพื่อให้คงไว้ซึ่งความสวยงามและคุณค่าทรัพยากรท่องเที่ยว ซึ่งวิธีการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวมีหลายรูปแบบ เช่น การเน้นวิธีการจัดทำโปรแกรมสื่อความหมายธรรมชาติหรือวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยว การจัดให้มีนิทรรศการ/แผ่นป้ายบรรยายตามบริเวณหรือจุดท่องเที่ยวต่างๆ การจัดให้มีเส้นทางเดินเท้าหรือเส้นทางเดินป่าที่ให้ประสบการณ์ในการเรียนรู้ธรรมชาติหรือวัฒนธรรมแก่ผู้มาเยือน รวมถึงการฝึกอบรมมัคคุเทศก์และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวให้สามารถชี้แนะและอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรมที่นักท่องเที่ยวพบเห็น เป็นต้น

2. มิติด้านการสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว ในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ต้องมีแนวคิดให้นักท่องเที่ยวที่มีความปรารถนาหรือสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรม เช่น การส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วยการจัดให้มีสื่อความหมายธรรมชาติหรือวัฒนธรรม เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการเพิ่มพูนความรู้ประสบการณ์แก่นักท่องเที่ยวให้ได้รับความพึงพอใจกลับไป เป็นต้น

3. มิติด้านการสร้างมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ให้แก่ชุมชนท้องถิ่น ในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต้องมีแนวคิดในการมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่น ด้วยการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนและช่วยให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การลงทุนด้านสิ่งอำนวยความสะดวกขนาดเล็ก การเป็นมัคคุเทศก์ การนำสินค้าหัตถกรรมพื้นบ้านมาขาย การจ้างงานในธุรกิจท่องเที่ยว เป็นต้น

การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนให้มีการบริหารจัดการสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน จะต้องอาศัยผู้นำและความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในการร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมของชุมชน นอกจากนี้ความพึงพอใจต่อแหล่งท่องเที่ยวและการบริการเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะสนับสนุนส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวบอกปากต่อปากแล้ว มาเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวขึ้นซ้ำๆ เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน อันจะนำไปสู่การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนต่อไป

บริบทของวัดในภาคเหนือตอนบน

วัดเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสถาบันศาสนา ซึ่งศาสนาพุทธเป็นสถาบันที่สำคัญสถาบันหนึ่งของสังคมไทย โดยมีบทบาทในฐานะเป็นผู้กำหนด สรรค์สร้างเจตจำนงและความมั่นคงให้กับสังคมมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน ซึ่งในอดีตวัดได้ถูกกำหนดให้เป็น “สถาบันเอกประสงค์” กล่าวคือ มีบทบาทที่หลากหลาย เช่น เป็นสถานศึกษา โรงพยาบาล สถานิ์ดำรงสถานสงเคราะห์เด็กและคนชรา ฯลฯ (อาคม เดชทองคำ, 2554: 151-152) แต่ด้วยการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลก ได้ส่งผลกระทบต่อวัด จึงทำให้วัดต้องมีการปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงทั้งนี้จากการที่วัดเคยมีบทบาทเป็นสถาบันเอกประสงค์ จึงทำให้วัดเป็นแหล่งรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ตลอดจนทรัพยากรทางวัฒนธรรม ดังนั้น วัดจึงต้องปรับตัวให้ทันกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของโลก ด้วยการบูรณาการบทบาทดั้งเดิมให้เข้ากับยุคสมัย ซึ่งเป็นการเผยแพร่ธรรมะผ่านการท่องเที่ยว โดยเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงทำให้วัดต้องมีการเปลี่ยนแปลงบริบทให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว แต่บริบทที่แสดงให้เห็นถึงความ เป็นเอกลักษณ์ของวัดในภาคเหนือยังคงอยู่ท่ามกลางบริบทของเมืองสมัยใหม่ ดังนี้

1. ลักษณะเฉพาะของวัดในภาคเหนือตอนบน (ล้านนา)

วัดในวัฒนธรรมล้านนาจะแบ่งตามแนวทางปฏิบัติของสงฆ์ออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายคามวาสี และฝ่ายอรัญวาสี โดยวัดฝ่ายคามวาสีจะมุ่งเน้นการปฏิบัติและการศึกษาทางด้านพระธรรมคัมภีร์ ส่วนพระฝ่ายอรัญวาสีนั้น จะมุ่งเน้นการปฏิบัติด้วยการ วิปัสสนาธุระ หรือการทำให้จิตใจสงบ พระสงฆ์ฝ่ายนี้จึงมักจะปลีกความวุ่นวายจากเมืองไปสร้างวัดอยู่ไกลจากชุมชน ส่วนวัดฝ่ายคามวาสีมักจะอยู่ใกล้ชิดกับชุมชน โดยวัดทั้งฝ่ายคามวาสี และอรัญวาสีจะมีการแบ่งพื้นที่ใช้สอยออกเป็น 3 ส่วน คือ

1.1 เขตพุทธาวาส ซึ่งเป็นพื้นที่สมมติ เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของสงฆ์และฆราวาส ซึ่งเป็นที่ตั้งของสถูป เจดีย์ วิหาร อุโบสถ หอไตร หอกลอง-หอรฆัง ชุมโฆง และศาลาบาตร เป็นต้น ภายในเขตพุทธาวาส มักมี พระธาตุเจดีย์ หรือพระวิหาร เป็นประธานของวัด ซึ่งภายในวิหารจะประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ส่วนภายในองค์พระธาตุเจดีย์จะเป็นที่บรรจุอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้าหรือพระ สาวก ผังวัดในล้านนามักสร้างเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วและศาลาบาตร มีประตูทางเข้า 4 ทาง มักจะทำซุ้มประตูประดับด้วยลวดลายพันธุ์ พุกกษาหรือสัตว์ในเทพนิยาย เรียกว่า ชุมโฆง จะเข้าสู่เขตพุทธาวาส ซึ่งมีพระวิหาร และพระธาตุเจดีย์วางอาคารอยู่ในแนวเดียวกัน กับชุมโฆงและบันไดทางขึ้น บริเวณโดยรอบจะประกอบไปด้วยอาคารอื่นๆ ที่สำคัญ เช่น พระอุโบสถ หอไตร พระวิหารขนาดเล็ก เป็นต้น

พื้นที่โดยรอบมักปลูกด้วยลานทราย ซึ่งมีประโยชน์ในการดูดซับความชื้น ช่วยป้องกันอาคารที่สร้างด้วยไม้ ไม้ให้เสื่อมสภาพโดยง่าย

1.2 เขตสังฆาวาส ซึ่งมาจากคำว่า สงฆ์+อาวาส หมายถึงพื้นที่อันเป็นที่ตั้งของอาคารอันเกี่ยวเนื่องกับกิจกรรมและวัตรปฏิบัติของสงฆ์ ได้แก่ กุฏิ หอฉันเวกกุฏิ (สุขา) ที่ทรงน้ำ โรงครัว ศาลา เป็นต้น ส่วนใหญ่มักแยกกันจากเขตพุทธาวาสอย่างเด็ดขาด แต่มักมีทางเชื่อมถึงกันได้โดยง่าย ในอดีตเขตสังฆาวาสอาจใช้เป็นทั้งที่อยู่อาศัยของภิกษุสงฆ์ สามเณร และเป็นที่พักเรียนของเด็กวัดไปด้วย ในขณะเดียวกัน

1.3 เขตธรณีสงฆ์ ได้แก่ ช่วงวัด ที่เฝ้าศพ ป่าช้า สวนป่า และที่ว่างอื่นๆ หมายถึงพื้นที่สาธารณะที่สามารถใช้ได้ร่วมกัน ทั้งสงฆ์และฆราวาส ช่วงวัดหรือที่ว่างด้านหน้าวัดมีความสำคัญเป็นอย่างมาก วัดสำคัญๆ ในอดีต มักมีช่วงขนาดใหญ่ไว้ทางด้านทิศตะวันออก ใช้เป็นที่รวมพลและสร้างขวัญกำลังใจของทหารก่อนทำศึกสงคราม นอกจากนั้นยังเป็นจุดแวะพักของนักเดินทางหรือขบวนคาราวานสินค้าต่างๆ บริเวณนี้จึงมักมีบ่อน้ำใช้ รวมถึงมีต้นไม้ใหญ่เพื่อให้ร่มเงาชาวบ้านเชื่อว่าเป็นที่สถิตของสิ่งเหนือธรรมชาติที่เป็นอารักษ์ของศาสนสถาน นอกจากนี้ในช่วงที่มีเทศกาล ช่วงหน้าวัดมักจะถูกใช้เป็นที่ทำกิจกรรมรื่นเริงประจำปีต่างๆ (ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ, 2556)

2. ลักษณะเด่นองค์ประกอบของศาสนสถาน

ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา (2556) ได้อธิบายลักษณะเด่นขององค์ประกอบของสถาปัตยกรรมในศาสนสถาน ดังนี้

2.1 ลักษณะเด่นของวิหารล้านนา วิหารล้านนา จะออกแบบแผนผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในวิหารแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

2.1.1 พื้นที่ของพระสงฆ์ ได้แก่ อาสนสงฆ์ และบุษบกธรรมมาสน์ สำหรับอาสนสงฆ์ เป็นที่นั่งพระภิกษุสามเณร มักทำเป็นแท่นยกพื้นอยู่ทางด้านขวามือของพระประธาน ส่วนบุษบกธรรมมาสน์หมายถึงแท่นสำหรับใช้เทศนาของพระภิกษุสงฆ์ในวันสำคัญทาง ศาสนา

2.1.2 พื้นที่ของฆราวาส ได้แก่ ห้องโถงส่วนกลางของอาคาร เป็นพื้นที่นั่งของชาวบ้านเพื่อฟังเทศน์ในวันพระ ชาวบ้านจะนั่งกับพื้นซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ที่ต่ำกว่า พระสงฆ์ และพระประธาน โดยมักจะให้ผู้ชาย ซึ่งเป็นผู้อาวุโส นั่งด้านหน้าสุดใกล้พระประธาน ส่วน คนผู้ชาย ผู้หญิง และเด็ก จะนั่งถัดออกไป

2.1.3 ด้านหลังฐานชุกชี หรือแท่นแก้ว หมายถึงพื้นที่ด้านในสุดของวิหาร มักทำเป็นแท่นยกพื้นสูงกว่าอาสนสงฆ์ ใช้สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปซึ่งเป็นประธานของวัด พื้นที่บริเวณนี้ วิหารบางหลังอาจทำเป็นอุโมงค์โคงและเจดีย์ทรงปราสาทต่อท้ายจรมอยู่ด้านหลัง ซึ่ง

ภายในอุโมงค์โขงดังกล่าวเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปซึ่งเป็นพระประธาน ของวิหารเช่นเดียวกัน นักวิชาการบางท่านเรียกวิหารประเภทนี้ว่า วิหารทรงปราสาท เนื่องจากหากมองจากภายนอก จะคล้ายกับมีเจดีย์ทรงปราสาทเชื่อมต่อท้ายตัวอาคาร ตัวอย่างเช่น วิหารวัดปราสาท จ.เชียงใหม่ และ วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ จ. เชียงใหม่ เป็นต้น

ลักษณะโครงสร้างของอาคาร เป็นการผสมผสานระหว่าง โครงสร้างก่ออิฐฉาบปูน กับ โครงสร้างไม้ กล่าวคือ ส่วนฐานของอาคารตลอดจนถึงผนัง มักก่อด้วยอิฐฉาบปูน เทคนิคปูนก่อและฉาบแบบโบราณ ส่วนเครื่องบนหรือหลังคา มักสร้างด้วยโครงสร้างไม้ในระบบ เสาและคาน ซึ่งมีลักษณะเฉพาะเป็นเอกลักษณ์ของวิหารล้านนา เรียกว่าโครงสร้างแบบม้าต่างใหม่ หลังคาเป็นทรงจั่วมีการซ้อนชั้นของหลังคาด้านหน้าสามชั้น ด้านหลังสองชั้น สัมพันธ์กับการยกเก็จของผัง หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาหรือแป้นเกล็ด (หลังคาแผ่นไม้) สำหรับการสร้างวิหารช่างมักมีการสร้างส่วนประกอบทั้งหมดของโครงสร้างด้าน ต่างก่อน หลังจากนั้นจึงยกขึ้นประกอบพร้อมกัน

องค์ประกอบตกแต่ง วิหารล้านนา มีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมต่างๆ ที่ช่วยให้รูปทรงของอาคารมีความสมบูรณ์ขึ้น ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ สร้างขึ้นโดยมีจุดประสงค์ทั้งในแง่ของการตกแต่ง และเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้าง โดยมีคติความเชื่อต่าง ๆ ที่สำคัญแฝงอยู่ เช่น เรื่องของคติจักรวาล เรื่องพุทธภูมิและนิพพาน รวมถึง คติเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด และกิเลสตัณหา

2.2 ลักษณะเด่นของเจดีย์ล้านนา ลักษณะของพระเจดีย์ล้านนาสามารถแบ่งประเภทออกได้ 2 แบบ คือ

2.2.1 เจดีย์ทรงกลม เป็นเจดีย์ที่มีเรือนธาตุ เป็นรูปทรงกลมคล้ายของครึ่งวงกลม ซึ่งต้นกำเนิดและพัฒนาการนั้นสันนิษฐานว่ามาจากเจดีย์สาญจิ ที่ประเทศอินเดีย ซึ่งในประเทศอินเดียเรียกเจดีย์รูปครึ่งวงกลม ว่า อันทะ หรือ ครรรกะ ซึ่งหมายถึงศูนย์กลางจักรวาล สอดคล้องกับคติความเชื่อในเรื่องจักรวาล และเขาพระสุเมรุ นั่นเอง รูปแบบเจดีย์ดังกล่าวนี้ล้านนาจะรับอิทธิพลมาจากประเทศศรีลังกา ผ่านมาจากอาณาจักรสุโขทัยในสมัยพญากือนา

องค์ประกอบที่สำคัญของเจดีย์ทรงระฆัง ประกอบไปด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนฐาน ส่วนองค์ระฆัง และส่วนยอด ส่วนฐานทำเป็นฐานสี่เหลี่ยมซ้อนชั้น 2-3 ชั้น เรียกว่าฐานเชิง ทำหน้าที่รับน้ำหนักส่วนบนของอาคาร เหนือจากฐานเชิงเรียกว่า ฐานบัว เป็นฐานสี่เหลี่ยมที่ออกแบบคล้ายรูปดอกบัวสี่เหลี่ยมที่มีกลีบบัวคว่ำและบัวหงาย ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวลูกแก้วซ้อนชั้นกันขึ้นไป สามชั้น ซึ่งออกแบบเป็นรูปดอกบัวทรงกลมเช่นเดียวกัน ถัดจากฐานจะเป็นส่วนองค์ระฆังหรือส่วนเรือนธาตุของเจดีย์ จะออกแบบเป็นรูปทรงกลมคล้ายรูปประฆังคว่ำ บางแห่งมีการประดับด้วยลวดลายรูปกระจัง สำหรับส่วนยอดนั้นจะเริ่มต้นด้วยบัลลังก์ ซึ่งทำเป็นฐานรูปสี่เหลี่ยมขนาดเล็กวางเหนือองค์ระฆัง ถัดขึ้นไปทำเป็นปล้องไฉน ปลียอด และเม็คน้ำค้างในส่วนปลายสุด

สำหรับวัสดุที่ใช้ในการสร้างเจดีย์ ส่วนใหญ่มักก่อด้วยอิฐฉาบปูนทั้งองค์ ตกแต่งตัวองค์เจดีย์ด้วยแผ่นโลหะที่มีส่วนผสมระหว่าง ดีบุก ตะกั่ว และทองแดง ซึ่งภาษาช่างเรียกว่า ทองจังโก ส่วนใหญ่มักเจดีย์มักหุ้มด้วยจังโกทั้งองค์ และปิดด้วยทองคำเปลว อีกชั้นหนึ่ง บริเวณตัว องค์ระฆังบางครั้งนิยมฉลุลายหรือจารึกต่างๆ เกี่ยวกับพระพุทธรูปหรือผู้ที่สร้าง

2.2.2 เจดีย์ทรงปราสาท หมายถึงเจดีย์รูปทรงสี่เหลี่ยม ช้อนชั้น คล้ายรูปทรง ปราสาทหรือที่อยู่ของกษัตริย์ เจดีย์รูปทรงนี้เชื่อว่าพัฒนาการมาจากเจดีย์ทรงศิขรของอินเดีย ในช่วง ต้นของวัฒนธรรมล้านนา นิยมสร้างเจดีย์ทรงปราสาทที่มีการซ้อนชั้นมีซุ้มประดิษฐานโดยรอบทุก ชั้น ตัวอย่างเช่นเจดีย์เหลี่ยมที่วัดจามเทวี และเจดีย์เหลี่ยมที่วัดพระธาตุหริภุญไชย จ.ลำพูน เป็นต้น ต่อมาจึงพัฒนาการเป็นเจดีย์ทรงปราสาทที่มีเรือนธาตุและมีซุ้มประดิษฐานพระ พุทธรูปภายในชั้น เดียว และมีส่วนยอดทำเป็นเจดีย์องค์ระฆังขนาดเล็กซ้อนชั้นขึ้นไป ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบที่เป็น เอกลักษณะของเจดีย์ทรงปราสาทล้านนา

ลักษณะของเจดีย์ทรงปราสาท ประกอบไปด้วยองค์ประกอบ 3 ส่วน ใหญ่ๆ คือ ส่วนฐาน ส่วนเรือนฐาน และส่วนยอด สำหรับส่วนฐานนั้นทำเป็นฐานรูปสี่เหลี่ยม เช่นเดียวกับกับเจดีย์ทรงกลม เรียกว่าฐานเขียง และมักทำซ้อนชั้น 2-3 ชั้น เหนือขึ้นไปเป็นส่วนเรือน ธาตุรูปทรงสี่เหลี่ยม มีช่องเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปทั้งสี่ด้าน เหนือขึ้นไปเป็นส่วนยอดซึ่งมัก จำลองเอาส่วนยอดของเจดีย์ทรงกลมมาใช้ในลักษณะเดียวกัน

2.3 ลักษณะเด่นของซุ้มประตูโขง

ซุ้มโขงหรือประตูโขงโดยตำแหน่งการสร้างแล้ว ทำหน้าที่เป็นซุ้มประตู ทางเข้าวัดที่มีรูปแบบเฉพาะตัวของล้านนา แต่ในเรื่องของคติความเชื่อแล้วค่อนข้างเชื่อกันว่าเป็น ส่วนหนึ่งของความเชื่อตามระบบจักรวาลของล้านนา โดยทำหน้าที่เป็นตัวกั้นระหว่างความไม่สงบ ภายนอกกับความสงบภายใน เป็นขอบเขตที่ทำให้ผู้ที่เข้าไปภายในต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของ ตนให้มีความสำรวมและเหมาะสม ในเรื่องของรูปแบบซุ้มโขงนั้นมีข้อเสนอแนะหลายประการ บ้างก็คือน่าจะมีที่มาจากรูปแบบของซุ้มพระพิมพ์แบบหริภุญชัย บ้างก็ว่ามีที่มาจากรูปแบบซุ้ม ประตูที่ซ้อนกันเป็นชั้นซึ่งพบสลักบนใบ เสาสมัยทวารวดีจากเมืองฟ้าแดดสูงยาง จ.กาฬสินธุ์ แต่ที่ น่าสนใจคือแนวคิดที่ว่าตำแหน่งของซุ้ม โขงที่ล้อมรอบองค์เจดีย์แบบเจดีย์วัดสวนดอก เป็นลักษณะ แผนผังที่เป็นที่นิยมของศิลปะพม่าที่พุกาม และแนวคิดที่อธิบายว่าเกิดจากการพัฒนาขึ้นจากเจดีย์ แบบมณฑปปราสาท 5 ยอดของล้านนาเอง ในเอกสารของล้านนาถึงแม้ว่ามีการกล่าวถึง

โขงมาแล้วตั้งแต่สมัยพญาเกือนา แต่ซุ้มโขงของล้านนาที่เก่าที่สุดที่พบใน ขณะนี้ไม่น่าจะมีอายุเก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 21 องค์ประกอบของซุ้มโขงประกอบด้วยฐาน สี่เหลี่ยมรับฐานปัทมยกเก็จ ตัวเรือนธาตุรูปสี่เหลี่ยมยกเก็จตามส่วนฐานมีช่องเจาะทะลุเป็นทางเข้าสู่

ภายในทั้งที่ฐานและตัวเรือนธาตุ ชุ่มทางเข้าเป็นชุ่มวงโค้ง ส่วนยอดเป็นหลังคาลาดและชั้นลดที่เลียนแบบจากเรือนธาตุด้านล่าง ยอดบนสุดมักเป็นรูปดอกบัวตูม รูปแบบของชุ่มโงงที่ยังคงสมบูรณ์ที่สุดเช่น ชุ่มโงงวัดพระธาตุลำปางหลวง รูปแบบของชุ่มโงงเป็นรูปแบบเดียวกันกับโงงพระเจ้าที่สร้างไว้ประดิษฐานพระพุทธรูปภายในวิหารหรืออุโบสถ นอกจากนี้ยังมีการนำไปสร้างเป็นโงงประตูของอาคารด้วยเช่นกัน ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมาชุ่มโงงยังมีหลักฐานหลงเหลืออยู่หลายแห่งและมีการพัฒนาการของรูปแบบเรื่อยมา ความแตกต่างไปจากต้นแบบในยุคทองนั้นคือลักษณะของส่วนยอด การยกเก็จของตัวองค์ และลดทอนประดับที่สร้างขึ้นตามความนิยมของแต่ละยุคสมัย

2.4 ลักษณะเด่นของหอไตร

คำว่า “หอ” หมายถึงอาคารหรือเรือน ส่วนคำว่า “ไตร” หรือ “ธรรม” มาจากคำว่า “ไตรปิฎก” หรือ “พระธรรม” อันหมายถึงหมวดพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า 3 หมวดคือ พระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม นิยมสร้างหอธรรม เนื่องจากมีความเชื่อว่า การสร้างหรือจารพระคัมภีร์ในทางพุทธศาสนาถือกันว่าจะได้อานิสงส์ผลบุญเป็นอย่างมาก เทียบได้กับอานิสงส์ในการสร้างวิหาร จากเหตุผลดังกล่าว จึงเป็นมูลเหตุจูงใจให้มีการคัดลอกคัมภีร์ประเภทต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพระไตรปิฎก กฎหมาย จริยศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ตำรายา โหราศาสตร์ ฯลฯ แล้วนำไปถวายไว้ตามวัดต่าง ๆ จนกระทั่งมีประเพณี ตั้งธรรมหลวง ที่เป็นประเพณีการคัดลอกใบลานเพื่ออุทิศให้กับชุมชนบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เมื่อมีคำภีร์ย่อมต้องมีสถานที่เก็บ ดังนั้นจึงมีคติในการสร้างหอธรรมขึ้นเพื่อใช้เก็บพระคัมภีร์ต่างๆ เหล่านี้ อีกทั้งยังเป็นสัญลักษณ์แทนพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอีกด้วย

หอไตรหรือหอธรรมถือว่าเป็นสถานที่หวงห้ามสำหรับบุคคลภายนอก เพราะถือว่าคัมภีร์ที่ได้รับการสังคายนาหรือจารเรียบร้อยแล้ว เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ควรค่าแก่การเคารพบูชา และ หอไตรนิยมสร้างเป็นอาคารสูงสองชั้น หรือไม่ก็อยู่กลางน้ำ คัมภีร์ต่างๆ จะถูกเก็บรักษาไว้ในหอไตร (หอธรรม) ถือว่าคัมภีร์ที่ได้รับการสังคายนาและจารเรียบร้อยแล้ว เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ควรค่าแก่การเคารพบูชา และการสร้างหอไตรนั้นยังถือได้ว่าเป็นอานิสงส์เท่ากับการสร้างวิหารอีกด้วย แม้ว่าข้อความในเอกสารของล้านนามีการกล่าวถึงการสร้างหอไตรมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 21 ภายหลังจากการสังคายนาพระไตรปิฎกในรัชกาลพระเจ้าติโลกราช แต่ปัจจุบันไม่ปรากฏหอไตรที่มีอายุการก่อสร้างในสมัยนั้นเหลืออยู่เลย หอไตรของล้านนาอาจจำแนกรูปแบบได้ 3 ประเภทคือ

2.4.1 หอไตรแบบหอสูง เป็นรูปแบบที่นิยมสร้างกันมากที่สุดของล้านนา แผนผังหอไตรมักเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและอาจแยกได้เป็นแผนผังที่สร้างให้มีมุขยื่นออกจากตัวอาคาร ซึ่งอาจจะมีทั้งด้านหน้าและด้านหลัง เช่น หอไตรวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร เข้าใจว่าเป็นหอไตร

ที่สร้างเมื่อ พ.ศ. 2355 ประติมากรรมเทวดา และรูปสัตว์ในกรอบช่องกระจก เข้าใจว่าเป็นงานสร้างพร้อมกับการสร้างหอไตร แต่งานปูนปั้นที่หน้าหน้าบน ตลอดจนลายลงรักปิดทองที่ผนังไม้คงเป็นงานคราวซ่อมเมื่อ พ.ศ. 2471 แผนผังแบบระเบียงล้อมรอบ คือ สร้างระเบียงล้อมรอบตัวห้องที่ใช้เก็บรักษาคัมภีร์ มีชายคาปีกนกป้องกันฝนสาดเข้าไปด้านใน โครงสร้างอาจเป็นครั้งใดครั้งหนึ่ง เช่น หอไตรวัดศรีสุพรรณ จังหวัดเชียงใหม่ หรือ โครงสร้างชั้นล่างเป็นใต้ถุนโปร่ง เช่น หอไตรวัดศรีชุม จังหวัดแพร่ แผนผังแบบห้องทึบ คือทั้งด้านบนและด้านล่างมีช่องหน้าต่างเพียงเล็กน้อยพอให้แสงส่องเข้าได้เท่านั้น เช่น หอไตรวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง หรือ ที่มีอายุหลังกว่า เช่น หอไตรวัดหัวข่วง จังหวัดน่าน

2.4.2 หอไตรกลางน้ำ โดยทั่วไปจะสร้างบนเสาไม้ที่ปักเข้าไปในน้ำ ลักษณะของแผนผังคงคล้ายกับหอไตรสองชั้นใต้ถุนโล่ง ชั้นบนมีระเบียงเดินล้อมรอบห้องเก็บรักษาคัมภีร์ เข้าใจว่าเป็นอิทธิพลที่รับมาจากภาคกลางของประเทศไทย ไม่เกี่ยวกับคติการก่อสร้างของล้านนา แต่โครงหลังของหลังคาและการประดับตกแต่งนั้น คล้ายกัน แต่เดิมคาดว่าคงรักษาคติเดิมของการสร้างหอไตรกลางน้ำคือไม่มีการสร้างสะพาน เชื่อมต่อกับหอไตร แต่ปัจจุบันนี้ได้มีการก่อสร้างสะพานถาวรเชื่อมกับตัวอาคารกลางน้ำไปหมดแล้ว ตัวอย่างของหอไตรกลางน้ำได้แก่ หอไตรวัดป่าเหียง จังหวัดลำพูน ที่หอไตรวัดสันกำแพง จังหวัดลำพูน ชั้นล่างมีฝาไม้ปิดโดยรอบ คงเป็นการเลียนแบบหอไตรแบบที่นั่นเอง

2.4.3 หอไตรแบบพิเศษ เป็นหอไตรที่มีจำนวนไม่มากนักในล้านนาและมีรูปแบบที่ต่างไปไม่สามารถจัดเป็นกลุ่มได้ เช่น หอไตรวัดดวงดี จังหวัดเชียงใหม่ มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ผนังก่ออิฐถือปูนประดับด้วยลวดลายปูนปั้น ยอดเป็นหลังคาซ้อนชั้นลดหลั่นกัน ตามแบบศิลปะพม่ารุ่นหลัง เข้าใจว่าคงสร้างราวปลายพุทธศตวรรษที่ 24 หอไตรอีกแบบหนึ่งเป็นทรงตึกสองชั้นพบที่หอไตรวัดช่างฆ้อง จังหวัดเชียงใหม่ ลายประดับมีลวดลายจีนปะปน

อย่างไรก็ตาม วัดในเขตภาคเหนือตอนบนมีการเปลี่ยนแปลงในบทบาทของวัด การเปลี่ยนแปลงในโลกาภิวัตน์ ทั้งทางด้านการท่องเที่ยว การเผยแพร่ธรรมะ และการบูรณาการบทบาทดั้งเดิมให้เข้ากับยุคสมัย ดังนั้นควรมีการบริหารจัดการวัด เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน และยังคงมีการรักษาเอกลักษณ์ดั้งเดิมของวัดและลักษณะเด่นของศาสนสถานล้านนาให้คงอยู่สืบไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระครูสังฆรักษ์กฤษฎ์กิตฺต ณ สุเมโธ (2553) ทำการศึกษา เรื่อง ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี และ 2) เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ผลการศึกษา พบว่า ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.45 และเมื่อจำแนกเป็นรายด้านพบว่า ด้านการปกครองและด้านสาธารณูปการมีประสิทธิภาพอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.75 และ 3.54 ตามลำดับ ส่วนด้านอื่นๆ ได้แก่ ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ และด้านการสาธารณสงเคราะห์มีประสิทธิภาพอยู่ในระดับปานกลาง

ผลการศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี พบว่า ปัญหาที่สำคัญ ได้แก่ เจ้าอาวาสบางรูปขาดวิสัยทัศน์ ขาดเป้าหมาย ในการบริหารจัดการวัดที่ชัดเจน การบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสบางส่วนไม่มีการประชุม ปรึกษา วางแผน และกำหนดวัตถุประสงค์การพัฒนาวัดอย่างเป็นรูปธรรม เป็นการบริหารจัดการวัดตามความเคยชินที่เคยปฏิบัติมา ขาดการประสานงานระหว่าง วัด บ้าน และชุมชน และเจ้าอาวาสบางรูปใช้คนไม่ถูกต้องงาน จึงทำให้งานขาดประสิทธิภาพ

แนวทางในการแก้ไขปัญหา ได้แก่ ควรมีการประชุมพระภิกษุ สามเณร ภายในวัดเป็นระยะๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัด และเพื่อความสัมพันธ์ภายในวัด ส่งเสริมให้เจ้าอาวาสเปิดรับความรู้ใหม่ๆ เพื่อนำมาใช้ในการบริหารจัดการวัด มีการนำเอา เทคโนโลยีสมัยใหม่ มาใช้ในการพัฒนาวัดมากขึ้น และควรมีการจัดกิจกรรมที่สร้างสรรค์ระหว่างวัดและชุมชน

พระครูไพโรจน์สารคุณ (2553) ทำการศึกษา เรื่อง ทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี 2) เพื่อเปรียบเทียบทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลและ 3) เพื่อศึกษาแนวทางในการพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัย พบว่า เจ้าอาวาสในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี มีทักษะการบริหารจัดการวัดโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.97 และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า เจ้าอาวาสในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี มีทักษะการบริหารจัดการวัด

อยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงจากมากไปหาน้อยตามค่าเฉลี่ยคือ ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ ทักษะด้านความคิดรวบยอด ทักษะด้านการสอน ทักษะด้านเทคนิคและทักษะด้านความคิด ซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.14, 4.12, 3.91, 3.85 และ 3.84 ตามลำดับ

การเปรียบเทียบทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า พระสงฆ์มีทักษะแตกต่างกันตามพรรษา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ส่วนพระสงฆ์ที่มีอายุและระดับการศึกษานักธรรมต่างกัน มีทักษะไม่แตกต่างกัน

แนวทางในการพัฒนาทักษะการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี ในด้านเทคนิค ด้านมนุษยสัมพันธ์ ด้านความคิดรวบยอด ด้านความคิดและด้านการสอน พบว่า การพัฒนาทักษะด้านต่าง ๆ ของเจ้าอาวาสจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน ในการส่งเสริมหรือจัดให้มีการสัมมนาทางวิชาการ การแลกเปลี่ยนทางความคิด ตลอดจนส่งเสริมและสนับสนุนในด้านงบประมาณ บุคลากร เทคโนโลยีที่ทันสมัย เพื่อเปิดโอกาสให้เจ้าอาวาสสามารถเข้าถึงวิทยาการสมัยใหม่ ข้อมูลข่าวสาร และเทคโนโลยีสมัยใหม่ได้ง่ายขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้การพัฒนาวัดมีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น อันจะส่งผลให้เกิดความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาสืบต่อไปในอนาคต

พระมหาบุญพิเชษฐ์ จันทรเมือง (2553) ทำการวิจัย เรื่อง การจัดการการท่องเที่ยวในพระอารามหลวงชั้นเอก ในเกาะรัตนโกสินทร์ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สำรวจและประเมินศักยภาพด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวและการจัดการการท่องเที่ยวของพระอารามหลวงชั้นเอกในเกาะรัตนโกสินทร์ 7 วัด 2) ศึกษาระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยว และ 3) นำเสนอแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวในพระอารามหลวงชั้นเอกในเกาะรัตนโกสินทร์ พระอารามหลวง 7 วัด ได้แก่ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมารามราชวรมหาวิหาร วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรมหาวิหาร และวัดบวรนิเวศราชวรมหาวิหาร กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ พระภิกษุ เจ้าอาวาส พระเจ้าหน้าทีของวัดพระอารามหลวงหรือคณะกรรมการของพระอารามหลวง เจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดูแลการท่องเที่ยว และนักท่องเที่ยว เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสำรวจทรัพยากรการท่องเที่ยว แบบสัมภาษณ์ และแบบสอบถาม

ผลการวิจัยพบว่า ทรัพยากรทางวัฒนธรรมในพระอารามหลวงชั้นเอกทุกวัด มีศักยภาพโดดเด่น ซึ่งทางภาครัฐพร้อมให้การสนับสนุน ภาคเอกชนมีความสนใจร่วมมือในการจัดการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวยังปลานปลื้มในความงดงามของพระอาราม แต่ในด้านการบริการการท่องเที่ยวของพระ

อาราม 5 วัด ยังไม่ได้มาตรฐาน ยกเว้นวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เนื่องจากความคิดเห็นของผู้รับผิดชอบและผู้เกี่ยวข้องยังไม่สามารถหาข้อสรุปที่เหมาะสมในทิศทางเดียวกันได้ ระหว่างแนวคิดการอนุรักษ์กับแนวคิดเพื่อการพัฒนาวัดเพื่อบริการการท่องเที่ยว รวมถึงการใช้อำนาจบริหารสั่งการต่าง ๆ ของวัด แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวภายในพระอารามหลวงนั้น ควรเน้น 1) การชื่นชมศิลปกรรมต่าง ๆ 2) การนมัสการไหว้พระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 3) การฝึกสมาธิภาวนาในวันหยุดและวันพักผ่อน 4) สิ่งที่นักท่องเที่ยวควรได้รับในการมาท่องเที่ยว คือ ความเพลิดเพลิน คติธรรม เกร็ดความรู้ทางศาสนาที่ประกอบด้วยประวัติศาสตร์ที่ละเอียดลึกซึ้ง และ 5) ควรปรับปรุงด้านการบริการท่องเที่ยวของวัดที่ยังไม่เป็นที่ดึงดูดใจเพื่อมาตรฐานแรงจูงใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการสาธารณูปโภค

พระมหาคณอ จันทรคำลอย (2556) ทำการศึกษา เรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในชนบท กรณีศึกษาวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภอวังยาง จังหวัดนครพนม มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาระดับการบริหารจัดการวัดในชนบทกรณีศึกษาวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภอวังยาง จังหวัดนครพนม 2) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อระดับการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในชนบท กรณีศึกษา วัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภอวังยาง จังหวัดนครพนม และ 3) เพื่อเสนอแนะแนวทางในการบริหารจัดการวัดในชนบทกรณีศึกษาวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภอวังยาง จังหวัดนครพนม ผลการวิจัย พบว่า ระดับการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในชนบท ของพระสงฆ์ในเขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภอวังยางจังหวัดนครพนม อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาส ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล อันมี อายุ ระดับการศึกษา และปัจจัยด้านพฤติกรรมศาสตร์ ได้แก่ การรับรู้นโยบายการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาส ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาส และการมีส่วนร่วม ในการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาส อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 อีกทั้ง ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่ได้จากผลการวิจัย คือ เจ้าอาวาสดำเนินการต่าง ๆ เหล่านี้เพื่อให้การบริหารจัดการวัดมีประสิทธิภาพดีขึ้น ได้แก่ 1) ควรทำความเข้าใจชี้แจงและให้พระสงฆ์ที่มีอายุน้อยมีความเข้าใจในการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสให้มากกว่าเดิม 2) ควรให้ความสนใจกับพระสงฆ์ที่มีการศึกษาระดับมัธยมขึ้นไปให้มาก เพื่อดึงพระสงฆ์เหล่านี้มาระดมความคิดร่วมกันเพื่อพัฒนาวัดในทั้ง 4 ด้าน 3) ควรมีการจัดประชุมพระสงฆ์ในวัดและชาวบ้านเพื่อชี้แจงแนวทางการบริหารและวัตรปฏิบัติกฎเกณฑ์ กฎระเบียบภายในวัด เพื่อให้พระสงฆ์และชาวบ้านเข้าใจ 4) ควรเข้าอบรมเรื่องกฎระเบียบหน้าที่ของเจ้าอาวาสและการบริหารงานบุคคลและองค์การ และศาสนสมบัติ เพื่อเพิ่มทักษะและหลักวิชาการให้แก่เจ้าอาวาสในการบริหารจัดการวัดและพระสงฆ์ในวัดต่อไป 5) ควรชี้แจงและแบ่งงานในกิจกรรมงานบุญต่างๆ

ของวัดให้แก่พระสงฆ์ทุกรูป เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนาหรืองานบุญประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น ทุกครั้ง ด้วยเพื่อให้พระสงฆ์และชาวบ้านมีส่วนร่วม

กรรณิกา คำดี (2558) ทำการศึกษา เรื่อง วัดและศาสนสถานในมิติของการท่องเที่ยว มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความคาดหวังที่มีต่อการท่องเที่ยว แนวทางศาสนาของ นักท่องเที่ยว ชาวบ้านในชุมชน และพระภิกษุ ในวัดป่าสาละวัน จังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัย พบว่า 1) มุมมองของพระภิกษุที่มีต่อการท่องเที่ยวภายในวัด คือ พระภิกษุต้องการให้เข้ามาปฏิบัติธรรมเป็นหลัก และพักผ่อนหย่อนใจเป็นเรื่องรอง 2) ความคาดหวังของพระภิกษุที่มีต่อนักท่องเที่ยวอยากให้ นักท่องเที่ยวมาปฏิบัติธรรม โดยให้ปฏิบัติตามครูบาอาจารย์ 3) ความคาดหวังของพระภิกษุที่มีต่อ ชุมชนและชาวบ้านอยากให้ชุมชนมีส่วนร่วมช่วยเหลือวัด อยากให้ปฏิบัติตามข้อวัตร อยากให้มา ทำบุญตามประเพณี อยากให้สนับสนุนกิจกรรมของวัด มุมมองของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการท่องเที่ยว ภายในวัด มี 2 แนวคิด คือ แนวคิดที่ 1 เห็นด้วย แนวคิดที่ 2 ไม่เห็นด้วย เพราะวัดควรเป็นที่ประกอบ ศาสนกิจและศาสนพิธี ความคาดหวังของนักท่องเที่ยวที่มีต่อวัด วัดควรเป็นแหล่งเรียนรู้ หลักธรรม คำสอนของศาสนา อยากสนทนาธรรม โดยเฉพาะเรื่องการปฏิบัติ การทำสมาธิ การภาวนา ความ คาดหวังของนักท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนและชาวบ้าน ชุมชนควรให้ความร่วมมือเมื่อสอบถามข้อมูล การท่องเที่ยว มุมมองของชุมชนและชาวบ้านเกี่ยวกับการท่องเที่ยวภายในวัด ชุมชนเห็นด้วยกับการ ท่องเที่ยวแนวพุทธและท่องเที่ยวเชิงพักผ่อนหย่อนใจ ความคาดหวังของชุมชนและชาวบ้านที่มีต่อ วัด วัดควรเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ศาสนา ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมท้องถิ่น ของทั้งผู้ใหญ่และ เยาวชน ความคาดหวังของชุมชนและชาวบ้านที่มีต่อนักท่องเที่ยว อยากให้นักท่องเที่ยวให้ความ ร่วมมือในการปฏิบัติตามกฎของวัดและช่วยรักษาสภาพแวดล้อม ข้อเสนอแนะในการวิจัย ควรเปิด โอกาสให้ผู้เฒ่า และคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการ ควรจัดหาสิ่งของพื้นบ้านที่มีอยู่ใน ชุมชนเพื่อจัดแสดงพิพิธภัณฑ์วัฒนธรรมและศาสนา ควรจัดแบ่งเขตบริเวณท่องเที่ยวและร้านค้าให้ เป็นระเบียบเรียบร้อย ควรมีการสร้างสื่อต่างๆ ในการประชาสัมพันธ์ให้หลากหลายยิ่งขึ้น โดยการ จัดทำวิดีโอข้อมูลประวัติสถานที่ท่องเที่ยว คู่มือการเกี่ยวกับท่องเที่ยว ควรมีมีคฤหาสน์พาศมสถานที่ และอธิบายประวัติความเป็นมา ประโยชน์ ความสำคัญของสถานที่ ควรมีห้องสนทนาธรรม ให้พระ สนทนาธรรมด้วยภาษาง่ายๆ เข้าใจได้ไม่ยาก

วงศ์ธีรา สุวรรณิน และคณะ (2557) ทำการวิจัย เรื่อง การศึกษาศักยภาพการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดในจังหวัดปทุมธานี มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาศักยภาพด้านการ ท่องเที่ยวของวัดในจังหวัดปทุมธานีที่สามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 2) เพื่อ จัดทำเส้นทางท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงระหว่างวัดที่มีศักยภาพในการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมในจังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า ศักยภาพการท่องเที่ยวในด้าน

โบราณสถานและโบราณวัตถุมีหลายวัดที่มีพระพุทธรูปเก่าแก่สมัยสุโขทัยและพระนครศรีอยุธยา ส่วนอุโบสถและเจดีย์มีลักษณะเหมือนเจดีย์ชะเวดากอง โบราณสถานเป็นสถาปัตยกรรมของมอญ ส่วนใหญ่ สิ่งอำนวยความสะดวกด้านสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เช่น ประปา ไฟฟ้า ถนน หนทาง ห้องสุขา และระบบรักษาความปลอดภัยอยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากวัดในจังหวัด ปทุมธานีมีจำนวนนักท่องเที่ยวที่น้อยกว่าจังหวัดอื่น ส่วนร้านค้าขายจะมีอยู่ตามชุมชนรอบๆ วัด การวิจัยเชิงปริมาณ พบว่า วัดส่วนใหญ่มีภูมิทัศน์ที่สวยงามและมีพื้นที่โล่งกว้าง ส่วนทรัพยากรด้าน ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและประเพณี พบว่าวัดส่วนใหญ่มีโบสถ์และพระพุทธรูปที่สำคัญ ชุมชน จะจัดประเพณีร่วมกับวัด เช่น ตักบาตร ทำทานและเวียนเทียนในวันสำคัญทางศาสนา พร้อมทั้ง การรณรงค์ให้ประชาชนรักษาสีล พิงเทศน์ ฟังธรรมในวันพระและวันสำคัญทางศาสนา สำหรับวัด ที่มีนักท่องเที่ยวทางวัดจะจัดมัคคุเทศก์หรือบุคลากรพาชมวัด ส่วนที่ต้องปรับปรุง คือ จุด ประชาสัมพันธ์ยังมีน้อย ทั้งบริเวณนอกวัดและในวัด ส่วนเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจากการวิเคราะห์สามารถจัดทำเส้นทางการท่องเที่ยววัดเลือกจากวัดที่ใกล้เคียงกันและอยู่บนเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมโยงกัน พร้อมทั้งพิจารณาสถานที่แวะรับประทานอาหารกลางวัน และเดินทางกลับ ให้เป็นวงจร ทำให้สามารถจัดหาแผนที่เส้นทางการท่องเที่ยวได้สองเส้นทาง เส้นทางแรกมี 6 วัด และเส้นทางที่สองมี 5 วัด

จากการศึกษาแนวความคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยจึงได้ทำการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการวัด เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในเขตภาคเหนือตอนบน โดยมีการนำแนวคิดในการบริหารจัดการมาเป็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบ และได้ประยุกต์ใช้แนวคิดในการส่งเสริมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และองค์ประกอบของการบริหารจัดการของวัดต่างๆ ที่อยู่ในเขตภาคเหนือตอนบน มาเป็นเครื่องมือช่วยในการบริหารจัดการวัดเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน โดยได้กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยดังต่อไปนี้

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการวัด เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในเขตภาคเหนือตอนบน ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบงานวิจัยดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย